

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΗΜΕΡΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΟΡΙΝΙΟΝ LEADERS

Ευρήματα Ποιοτικής Έρευνας

Η παρούσα έκθεση αποτελεί προϊόν της ερευνητικής συνεργασίας της διαΝΕΟσις, του ΕΛΙΑΜΕΠ και της MRB και εκπονήθηκε υπό την επιστημονική εποπτεία του **Δρ. Ιωάννη Ν. Γρηγοριάδη**, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Μπάλκεντ και Επικεφαλής του Προγράμματος Τουρκίας του ΕΛΙΑΜΕΠ και της **Δρ. Φαίη Μακαντάση**, Επικεφαλής Ερευνών της διαΝΕΟσις.

Μάιος 2021

AGENDA

1.	ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	3
2.	ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	4
	2.1. Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΗΜΕΡΑ: ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΝΟΗΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ.....	5
	2.2. ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΙΣΧΥΡΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ και ΑΔΥΝΑΜΙΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ.....	13
	2.3. «ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΟΥΡΚΙΑ, ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΟΛΛΕΣ ΤΟΥΡΚΙΕΣ».....	24
	2.4. REŞER TAYYİR ERDOĞAN: ΕΙΚΟΝΑ και ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ....	28
	2.5. ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΛΕΙΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ.....	37
	2.6. Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	41
	2.7. Η ΣΤΑΣΗ και Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ.....	46
	2.8. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΤΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ «ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ» ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΣΤΑΣΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ.....	51
	2.9. Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Μ.Μ.Ε.....	53
	2.10. ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΤΑ ΕΠΙΜΑΧΑ ΘΕΜΑΤΑ.....	58
	2.11. ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΤΟ MOMENTUM...	61
	2.12. ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΠΙΘΑΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ.....	67
	2.13. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ «ΕΛΛΕΙΜΜΑ».....	72
3.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	75

1. ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στόχοι και Μεθοδολογία

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού έργου με στόχο την κατανόηση των στάσεων και των αντιλήψεων της κοινής γνώμης για την Τουρκία και επικεντρώνεται στην ανάδειξη των τρόπων αποκωδικοποίησης της θεματικής «Τουρκία» από ακροατήρια διαμορφωτών άποψης με υψηλό βαθμό προσωπικής εμπλοκής με αυτήν.

Περισσότερο συγκεκριμένα, οι θεματικές οι οποίες διερευνήθηκαν ήταν οι εξής:

Α. Τα δομικά στοιχεία που συνθέτουν την αντίληψη του συνομιλητή μας για την Τουρκία σήμερα.

Β. Η αντίληψη για την Τουρκία στον κόσμο, αλλά και για το πώς η ίδια η χώρα αντιλαμβάνεται την θέση της στο παγκόσμιο στερέωμα.

Γ. Η καταγραφή του momentum στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και η διερεύνηση τυχόν σημείων δυνητικής σύγκλισης.

Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκαν **13 Ατομικές Συνεντεύξεις σε Βάθος** (σε ψηφιακή πλατφόρμα zoom) με ειδικούς: διεθνολόγους, δημοσιογράφους, επιχειρηματίες, διπλωμάτες, τους οποίους και ευχαριστούμε θερμά. Το δείγμα αυτό διαμορφώθηκε με τρόπο ώστε να καλυφθούν διαφορετικές οπτικές, προσεγγίσεις και τοποθετήσεις (από «σκληροπυρηνικούς» ως «μετριοπαθείς»).

Το σύνολο της έρευνας πεδίου πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 2021.

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

2. 1. Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΗΜΕΡΑ: ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΝΟΗΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ

Κατά την καταγραφή των θεματικών πεδίων που αναδεικνύουν το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου «Τουρκία», προέκυψαν οι παρακάτω «κατηγορίες»/ «διαστάσεις»:

**Η ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΕΙΝΑΙ ΟΜΟΙΟΜΟΡΦΗ ΜΕΤΑΞΥ
ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΟΜΙΛΗΤΩΝ ΜΑΣ,
ΠΑΡΑ ΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΤΟΥΣ
ΣΤΑΣΕΙΣ, ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΕΣ**

Η Αιχμή της Αναπαράστασης

Το Υπόβαθρο της Αναπαράστασης

ΤΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

Η Τουρκία Per Se Διαχρονικά

Φαίνεται ότι το αντιλαμβανόμενο «DNA» που αποδίδεται στην έννοια «Τουρκία» ορίζεται από τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- **Μεγάλη έκταση και αντίστοιχα μεγάλος πληθυσμός.**

«Είναι μια υποήπειρος. Δηλαδή είναι μία τεράστια χώρα με 83 εκατομμύρια κατοίκους».

- **Ανομοιογενής πληθυσμός, τόσο εθνοτικά, όσο και κοινωνικά, αλλά και πολιτισμικά, με συνέπεια τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που διέπεται από πολλαπλές αντιφάσεις.**

«Και μία ποικιλομορφία κοινωνική την οποία δεν συναντάει εύκολα κανείς στην Ευρώπη ας πούμε για παράδειγμα. Ποικιλομορφία εννοώ και εθνοτικού χαρακτήρα, όχι τόσο πολιτισμικού. Αυτό που λέμε Τουρκία, στην πραγματικότητα είναι πολλές Τουρκίες».

«Είναι μία βαθιά ταξική κοινωνία με πολύ μεγάλες διαφοροποιήσεις κοινωνικές και ιδεολογικές».

- Ο εθνικισμός αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτικής κουλτούρας, ακόμη και κατά τις περιόδους «στροφής προς τη Δύση» στο παρελθόν.

«Όταν κηδεύτηκε ο Atatürk, κήδεψαν μαζί του οι συνεχιστές του, ο İpözü και οι λοιποί, τη μισή κληρονομιά του. Δεν κήδεψαν την πλευρά του κοσμικού κράτους ούτε την πλευρά του εκδυτικισμού αλλά κήδεψαν το δόγμα “ειρήνη στον κόσμο, ειρήνη στη χώρα.”»

«Είναι μία χώρα επίσης η οποία έχει έναν πάρα πολύ υψηλό βαθμό εθνικισμού σε σύγκριση δηλαδή με εμάς, με μία ευρωπαϊκή χώρα, πόσο μάλλον δε με το Βέλγιο, με την Ολλανδία και τις ευτυχείς αυτές κοινωνίες. Είναι μία χώρα που έχει πολύ ισχυρό ακόμα εθνικιστικό λόγο ο οποίος ίσως να γίνεται ακόμα περισσότερος από το γεγονός ότι η Τουρκία εδώ που τα λέμε -και το ξέρει αυτό η Τουρκία, δεν είναι βέβαιη αν διαθέτει έναν εθνικό κορμό τόσο συμπαγή, τουλάχιστον όσο εμείς. Επομένως αυτή η αδυναμία μπορεί να δημιουργεί ακόμα μεγαλύτερες υπερβολές στο πεδίο της εκδήλωσης του εθνικισμού».

Η Τουρκία σε σχέση με την Ελλάδα

Σε αντίθεση με τις άλλες διαστάσεις που πιθανότατα αντανakλούν και τον τρόπο ανάγνωσης της Τουρκίας από τον ευρύτερο δυτικό κόσμο, η συγκεκριμένη αναδεικνύει την υποκείμενη πεποίθηση συνέχισης της σχέσης αντιπαλότητας μεταξύ των 2 χωρών.

Ειδικότερα, οι όροι που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν την Τουρκία, μέσα από αυτό το πρίσμα, είναι οι εξής:
«Γείτονας» και «Ανταγωνιστής»

Αν και ο χαρακτηρισμός «Γείτονας» φαίνεται να υπαινίσσεται τη συνύπαρξη και τη συχνά άτυπη διαμόρφωση ενός *modus vivendi*, η έμφαση δίνεται κατά κύριο λόγο στις αρνητικές πλευρές αυτής της σχέσης:

«Η Τουρκία είναι ένας δύσκολος γείτονας, πάντα ήταν ένας δύσκολος γείτονας, ειδικά δε το τελευταίο διάστημα έχει γίνει πολύ πιο δύσκολος».

«Ένας γείτονας που ξεκινάει από δύστροπος και γίνεται ακόμη και επιθετικός».

Κατά συνέπεια, η νοηματική διάκριση μεταξύ των δύο όρων φαίνεται να υποχωρεί, οδηγώντας σε ένα ιδιότυπο αμάλγαμα, που επιβεβαιώνει την **καχυποψία** που διαπερνά τη συνολική αντίληψη και στάση.

«Και φυσικά, ιστορικός -δεν θέλω να πω εχθρός, γιατί είναι πολύ βαριά λέξη- ανταγωνιστής της Ελλάδας στην περιοχή, σε γεωπολιτικό επίπεδο».

Η ΑΙΧΜΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

Η Τουρκία *Per Se* Σήμερα

Οι διαστάσεις που συνθέτουν τη συγκεκριμένη θεματική εστιάζουν στην εδραίωση της αντίληψης σχετικά με την

πορεία ρήξης της Τουρκίας με τον

δυτικό πολιτισμό, τόσο σε επίπεδο πολιτικής συγκρότησης, όσο και τρόπου ζωής.

Η θεματική «η Τουρκία σήμερα» είναι κυρίαρχη στο περιεχόμενο των αναπαραστάσεων που κατεγράφησαν, αναδεικνύοντας ότι η εικόνα που διαμορφώνεται στο συγκεκριμένο momentum δεν αποτελεί μια γραμμική συνέχεια, αλλά αντίθετα, είναι «φορτισμένη» με ιδιαίτερες και όχι τόσο «ευανάγνωστες» δυναμικές.

«Μία χώρα η οποία αισθάνεται -πάντοτε το αισθανόταν αλλά νομίζω τώρα ακόμα περισσότερο- δεν αισθάνεται σαν εμάς, ότι ανήκει στη Δύση. Τα τελευταία χρόνια, τείνει όλο και περισσότερο προς την Ανατολή».

Στο πλαίσιο αυτό, οι χαρακτηρισμοί τείνουν να είναι οξείς, καθώς προκύπτουν από **«αξιακό ασυμβίβαστο»**: την καταπάτηση από την Τουρκία ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κανόνων του Κράτους Δικαίου.

«Όλο και πιο αυταρχική χώρα για τους πολίτες τους δικούς της πριν απ' όλα».

«Υπάρχουν μεγάλα προβλήματα δημοκρατίας».

«Δεν υπάρχει αρκετή Δημοκρατία, υπάρχουν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν υπάρχει λογοδοσία, υπάρχει συστηματική διαφθορά».

«Είναι μία χώρα η οποία δεν αντιμετωπίζει έτσι όπως πρέπει σήμερα να αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες χώρες τους πολίτες τους».

«Πολλές φορές το εκκρεμές πάει προς την πρόοδο, πολλές φορές πάει προς την υστέρηση. Έχει γυρίσει πιστεύω. Γύρω στο '11-'12 έφτασε σε ένα επίπεδο εκδημοκρατισμού, έχει γυρίσει προς τον αυταρχισμό».

«Δεν βλέπω αυτή τη στιγμή μία δυναμική προς μία πιο δημοκρατική κατεύθυνση. Αλλά δεν θεωρώ ότι είναι απίθανη, δεν θεωρώ επίσης ότι θα έρθει όπως ήρθε το 2013-14 όπου υπήρχε μία πορεία φιλελευθεροποίησης που μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας ήθελε να επιταχύνει -περισσότερες απ' ό,τι η ηγεσία- και άλλες δημοκρατικές κατευθύνσεις, άλλες δημοκρατικές κατακτήσεις ενώ αυτή τη στιγμή έχουμε το αντίστροφο. Έχουμε μία πορεία εδώ και αρκετά χρόνια, πάνω από έξι-επτά χρόνια που έχει ενταθεί μετά το πραξικόπημα, προς την αντίθετη κατεύθυνση».

«Τόσο μεγάλη παρουσία των σωμάτων ασφαλείας, που δεν τα αντιμετωπίζει ως σώματα ασφαλείας, τα αντιμετωπίζει ως σώματα καταστολής».

«Αυτό που έγινε με τον Osman Kavala είναι ότι αθωώθηκε μεν πριν 1-2 χρόνια από την υπόθεση του Gezi αλλά μετά σε 24 ώρες έδωσε εντολή και τον συνέλαβαν ξανά για κατηγορία κατασκοπείας».

Αυτή η «κλίση προς την Ανατολή» δεν αποτελεί μόνο πολιτική επιλογή, αλλά φαίνεται να χαρακτηρίζει και την κοινωνία, τουλάχιστον πλειοψηφικά:

«Η Τουρκία που τέλος πάντων γίνεται περισσότερο συντηρητική, ισλαμιστική, αυταρχική, πατριαρχική και το κομμάτι αυτό που γνωρίζαμε όλοι -και το οποίο το συναντάμε στο εξωτερικό- είναι η Τουρκία των συνεδρίων... δηλαδή όταν πηγαίνεις σε ένα συνέδριο και βρίσκεις έναν Τούρκο επιστήμονα ή έναν διπλωμάτη ή έναν στρατιωτικό που υπηρετεί στο ΝΑΤΟ, αυτή η Τουρκία τώρα η δυτικόστροφη, η κεμαλιστική, η Τουρκία που πίνει κρασί, η Τουρκία η οποία είναι φιλελεύθερη... αυτή η Τουρκία συνεχώς συρρικνώνεται δημογραφικά».

«Το παράδειγμα στην πόλη Soma του ορυχείου που κατέρρευσε το 2012. Νομίζω ήταν ακριβώς επειδή δεν είχαν υπάρξει οι σωστοί έλεγχοι σε ζητήματα ασφαλείας και ενώ είχε υπάρξει κοινοβουλευτική πίεση για να εξασφαλιστεί ότι τηρούνται οι κανόνες ασφαλείας στο ορυχείο, δεν τηρήθηκαν επειδή υπήρχαν ζητήματα διαπλοκής. Και γι' αυτό σκοτώθηκαν 200 άτομα. Αυτό δείχνει την κακή πλευρά του τουρκικού κράτους, και εκεί παρακολούθησα όχι μόνο το πώς το ζήτημα αυτό αντιμετωπίστηκε εκείνη την περίοδο που ήταν με έναν πολύ διαφορετικό τρόπο από αυτόν που θα είχε αντιμετωπιστεί στην υπόλοιπη Δύση ή θεωρώ και στην Ελλάδα, αλλά και το γεγονός ότι πολιτικά και κοινωνικά από την περιοχή αυτή αλλά και από το την ίδια αυτή την πόλη, δεν εκφράστηκαν οι αντιστάσεις και οι φωνές που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν ότι ένα τέτοιο έγκλημα δεν θα ξαναγινόταν».

Επαληθεύεται επίσης από την αίσθηση αντικατάστασης του δυτικού τουρισμού από Άραβες/Μουσουλμανικούς πληθυσμούς.

«Και βεβαίως, αυτό που εγώ έχω ζήσει και το έχω ζήσει να γίνεται ολοένα και πιο έντονο είναι η παρουσία του αραβικού στοιχείου, ως τουρίστες, ιδιαίτερα στο κέντρο της Κων/πόλης.

Διευρύνθηκε πάρα πολύ, ιδιαίτερα από τη στιγμή που άρχισαν να μειώνονται οι ροές τουριστών από αυτό που ονομάζουμε Δύση, έγινε κυρίαρχη η παρουσία του αραβικού-ισλαμικού στοιχείου. Ως εικόνα. Πολύ έντονη. Περπατάς στην İstiklal και βλέπεις πολύ περισσότερες μπούργκες, όχι πια μαντήλες, απ' ό,τι στο παρελθόν»

**ΕΔΡΑΙΩΜΕΝΗ ΠΕΠΟΙΘΗΣΗ
ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΣΕ «ΜΙΑ ΧΩΡΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΟΧΙ ΜΙΑ ΧΩΡΑ
ΠΟΥ ΘΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΣΤΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ»**

Η αναπαράσταση της «Τουρκίας σήμερα» περιλαμβάνει επίσης την διάσταση του «αναθεωρητισμού», όρου που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη Τουρκία επανεφευρίσκει και επαναδομεί τον διεθνή της ρόλο, αλλά και το *purpose* της:

«Μία χώρα αναθεωρητική, μία χώρα με τάσεις επιθετικές, μία χώρα η οποία θέλει να ηγεμονεύσει στην περιοχή και ένα κράτος το οποίο θέλει να αναβιώσει -προφανώς σε μία πιο σύγχρονη εκδοχή- την οθωμανική αυτοκρατορία ή κάποιες πτυχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας».

«Αναθεωρητική χώρα, χώρα η οποία έχει επεκτατικές τάσεις απέναντι σχεδόν στους πάντες».

Το πρίσμα του «αναθεωρητισμού» αποτελεί ερμηνευτικό πλαίσιο και για την ανάγνωση του νέου συστήματος εξουσίας

«Η ενίσχυση εθνικιστικών δυνάμεων που γίνονται γύρω από την κυβέρνηση, που γίνονται ρυθμιστές εξελίξεων και παίρνουν ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο και στη δημόσια διοίκηση και στα σώματα ασφαλείας».

2.2. ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΙΣΧΥΡΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ και ΑΔΥΝΑΜΙΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ

Στη συνέχεια παρατίθενται τα στοιχεία εκείνα που, σύμφωνα με τους συνομιλητές μας, αποτελούν πηγή ισχύος και ζωτικότητας, αλλά και εκείνα που αποτελούν βαρίδια για την Τουρκία

ΠΗΓΕΣ ΙΣΧΥΟΣ και ΖΩΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

- **Δημογραφική ευρωστία: αριθμητικά ισχυρός νεανικός πληθυσμός που διασφαλίζει την παραγωγική ικανότητα της χώρας μεσοπρόθεσμα/** *«Στις επόμενες εκλογές που θα γίνουν το '23 το αργότερο θα υπάρχουν 6 εκατομμύρια νέοι ψηφοφόροι. Είναι 1,5 εκατομμύριο άνθρωποι στην ηλικία 19-20 ή 17-18. Δηλαδή πας στην Τουρκία και αυτό που σου κάνει εντύπωση είναι ότι βλέπεις... εγώ το λέω σμήνη -πώς λέμε σμήνη πουλιών- σμήνη παιδιών. Δηλαδή μπαίνεις σε μία γειτονιά και βλέπεις παντού παιδάκια».*
- **Οικονομική ανάπτυξη και ισχυρή παραγωγική βάση/** *«Πολλοί τομείς της τουρκικής οικονομίας πραγματικά αναπτύχθηκαν γρήγορα και πολύ, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης Erdoğan. Και μπορεί στην Ελλάδα να μιλάμε μόνο για την αμυντική βιομηχανία, που είναι ένα καλό παράδειγμα, αλλά γύρω από τέτοιου είδους ecosystems, διαμορφώνονται άλλα ecosystems που είναι τεχνολογία, και διάφορα άλλα τέτοια πράγματα. Επίσης, ακόμα και ο τουρισμός, η αυτοκινητοβιομηχανία, όλα αυτά νομίζω ότι είναι τομείς που η Τουρκία έχει δείξει ότι τα πηγαίνει αρκετά καλά».*

- **Η μακροπρόθεσμη στόχευση των πολιτικών επιλογών ως προς την οικονομική ανάπτυξη/** *«Έχει κάνει μια επιλογή στην αμυντική βιομηχανία, διότι της προσφέρει ίσως περισσότερα high-end products και θεωρεί ότι την ανεβάζει επίπεδο, και στο πλαίσιο της φιλοδοξίας της να ανέβει ακόμα περισσότερο στο G20 κλπ.»*
- **Επενδυτικός προορισμός (μέχρι πριν από λίγα χρόνια)/** *«Υπήρξε μία έκρηξη στις άμεσες ξένες επενδύσεις στη χώρα επί 15 χρόνια περίπου. Από το 2003-2004 μέχρι το 2017-2018, που ήταν πράγματι πάρα πολύ σημαντική γιατί εισέρρευσε ζεστό χρήμα από το εξωτερικό, έφερε την Τουρκία ακόμα πιο κοντά με ιδιωτικά κεφάλαια και της έδωσε τη δυνατότητα να κάνει ακόμα και όνειρα».*
- **Εξαγωγική δραστηριότητα, κυρίως προς τρίτες χώρες /** *«Είχα πάει στη Ζάμπια. Τα περισσότερα προϊόντα στο super market ήταν τουρκικά».*
- **Βελτίωση συνθηκών ζωής για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού/** *«Στα χρόνια του Erdoğan, ένα τμήμα του τουρκικού πληθυσμού βγήκε από το κοινωνικό και οικονομικό περιθώριο που βρέθηκε στα σχεδόν 80 χρόνια των κεμαλιστών και ανέπνευσε. Άρχισε να αποκτά, να παίζει έναν ρόλο τέλος πάντων στα οικονομικά δρώμενα, μπήκε δηλαδή ψυγείο στο σπίτι, και γέμισε και το ψυγείο... το οποίο δεν είναι μικρό πράγμα για πάρα πολλούς Τούρκους. Δημιουργήθηκε λοιπόν μία μεσαία τάξη, μεσαία τάξη με βάση τα τουρκικά δεδομένα, η οποία ισχυροποιήθηκε».*
- **Αξιόλογα Πανεπιστήμια (και ιδιωτικά), τα οποία λειτουργούν ως μοχλοί κοινωνικής κινητικότητας/** *«Υπάρχουν άνθρωποι που έχουν κάνει ένα πρώτο πτυχίο και ένα masters στα τουρκικά πανεπιστήμια οι οποίοι δεν έχουν να ζηλέψουν τίποτα με διάφορους που έχουν πάει σε άλλα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Εγώ έχω δει ανθρώπους που έχουν βγει από αυτά τα πανεπιστήμια οι οποίοι είναι τώρα στην ηλικία μου και πιο μικροί, σαραντάρηδες, που είναι από οικογένειες φτωχές».*

- **Γεωγραφική θέση και επιδέξια εκμετάλλευσή της/**

Προς την Ανατολή *«Παίζει έναν ρόλο λόγω και της στρατηγικής θέσης στην οποία βρίσκεται, λόγω των σχέσεων που έχει καλλιεργήσει στη διάρκεια των χρόνων με άλλες χώρες με πληθυσμούς, οι οποίοι είναι επίσης... μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά με την Τουρκία είτε στο επίπεδο της θρησκείας είτε στο επίπεδο της εθνικής καταγωγής και βέβαια οπωσδήποτε είναι μία χώρα που θέλει να έχει και έναν ρόλο. Δηλαδή αυτή τη στιγμή δεν είναι μία χώρα κλεισμένη στον εαυτό της, θέλει να παίξει έναν ρόλο και αυτό επίσης επιδρά στη σημασία που έχει».*

Προς τη Δύση *«Είναι μία χώρα με πολύ πιο μεγάλη αυτοπεποίθηση στην περιφερειακή της δύναμη, είναι μία χώρα η οποία έχει απαιτήσεις από τους δυτικούς συμμάχους. Οπότε σου λέει “Μπορείτε να μου ζητάτε εσείς οι δυτικοί αλλά πρέπει να μου δώσετε κιόλας γιατί κι εγώ έχω μία σειρά από αιτήματα στην περιοχή” και από αυτό που λέμε security concerns, ζητήματα ασφαλείας “οπότε δεν μπορείτε να μου λέτε να αφήσω τους ρωσικούς πυραύλους, εφόσον κι εσείς δεν μου δίνετε τίποτα από την άλλη μεριά”. Δεν έχουν καμία διάθεση οι δυτικοί να αποσταθεροποιήσουν την Τουρκία και να τη χάσουν από σύμμαχο. Δηλαδή μία βαθιά αποσταθεροποίηση της Τουρκίας σημαίνει μεγαλύτερη επιρροή της Κίνας και της Ρωσίας στην περιοχή, κάτι το οποίο είναι εφιάλτης για τους Αμερικανούς».*

- **Επιλογές διεθνών συμμαχιών/** *«Η φιλία της με τη Ρωσία, η σχέση με το Κατάρ».*
- **Μετατροπή «ιδιαιτεροτήτων» σε ατού/** *«Είναι το μόνο μουσουλμανικό κράτος-μέλος του ΝΑΤΟ, και αυτό της δίνει τη δυνατότητα να ελίσσεται και σε σχέση με τη Δύση και σε σχέση με την Ανατολή».*

- **Γρήγορα αντανakλαστικά/** «Έχει αξιοποιήσει με μεγάλη επιτυχία - την περίοδο του 2020, τέλη 2019 και ειδικά το περασμένο έτος, όπου η πολιτική Trump στις ΗΠΑ άφησε περιθώρια για αυτήν για να ενισχύσει τον ρόλο της στην περιοχή, για να ενισχύσει τον ρόλο της και στη Λιβύη και στη Συρία, να αποκτήσει ακόμα μεγαλύτερο ρόλο και στον Καύκασο, να κάνει τις κινήσεις που ξέρουμε ότι κάνει στην Ανατολική Μεσόγειο».
- **Δυνατότητα πρόσβασης σε ευρύτατες σφαίρες επιρροής/** «Αν φορέσει το παντουρκικό καπέλο, είναι μία χώρα που μπορεί να ασκήσει - δυνητικά τουλάχιστον- πολιτισμική επιρροή σε άλλα 100 εκατομμύρια ανθρώπους. Άνετα. Αν φορέσει το πανισλαμικό καπέλο της, ως έδρα του χαλιφάτου/σουλτανάτου για τόσους αιώνες, για τουλάχιστον πέντε αιώνες, τότε αυτή η χώρα μπορεί να ασκήσει επιρροή δυνητικά -το επιχειρεί αλλά δεν είναι τόσο εύκολο- μέχρι την Ινδονησία και τη Μαλαισία».
- **Πολυάριθμος, μάχιμος και ετοιμοπόλεμος στρατός/** «Ο στρατός της ο οποίος είναι καλά εκπαιδευμένος, τακτικός στρατός, πολεμά σε διάφορα μέτωπα άρα είναι και ετοιμοπόλεμος και μάχιμος. Όχι πάντα με επιτυχίες, πάντως είναι ισχυρός και αριθμητικά και ποιοτικά».
- **Οργανωμένη και άρτια στελεχωμένη Δημόσια Διοίκηση/** «Στην Τουρκία ο σωστός τεχνοκράτης μπορεί να κάνει πολύ σημαντικά πράγματα. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα. Όταν πήγα το 2011 άρχισαν να στήνονται με πολύ πιο γρήγορους ρυθμούς οι δομές για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες και για την απορρόφηση και ενσωμάτωση προσφύγων και μεταναστών με πεφωτισμένους τεχνοκράτες».

- (Αναφέρεται κυρίως από «Μετριοπαθείς»): Αφανής δυναμισμός και υποκείμενες κοινωνικές ζυμώσεις/ *«Αυτός της νεολαίας, η οποία διεκδικεί πράγματα πολύ περισσότερο απ' όσο φαίνεται, και υπάρχουν κάποιες κορυφώσεις αυτών των διεκδικήσεων, όπως είναι ας πούμε οι πρόσφατες διαδηλώσεις στο πανεπιστήμιο Boğaziçi ή παλιότερα στο Gezi».*

ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ: ΤΟ ΞΥΠΝΗΜΑ ΤΟΥ «ΓΙΓΑΝΤΑ»

Η ισχύς της Τουρκίας αποτελεί κοινή πεποίθηση μεταξύ όλων των συνομιλητών μας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο αντιλαμβανόμενος «γίγαντας» δεν διαβάζεται μόνο ως «ευμεγέθης», αλλά και ως «συγκροτημένος», «ευφυής» και με «στρατηγική» σκέψη, ικανός να μετατρέψει τα όποια δεδομένα σε πλεονέκτημα και ατού.

ΒΑΡΙΔΙΑ

- Η φύση του καθεστώτος: «κατ' επίφαση Δημοκρατία, με έντονες απολυταρχικές ροπές»/ *«Η πρώτη της αδυναμία για εμένα είναι ότι η χώρα αυτή δεν είναι δημοκρατία. Άρα αφού δεν είναι δημοκρατία έχει όλα τα προβλήματα μιας αυταρχικής χώρας. Τώρα, να την πούμε ανελεύθερη δημοκρατία; Να την πούμε ανελεύθερη δημοκρατία, να μην την πούμε αυταρχική χώρα. Εντάξει, δεν είναι δημοκρατία τώρα η Τουρκία».*

«Οι επιδόσεις εκεί είναι πραγματικά πάρα μα πάρα πολύ χαμηλές. Εντάξει, το κράτος δικαίου, η ανελευθερία της έκφρασης, οι διώξεις, οι φυλακίσεις και το ότι βαπτίζονται αντιφρονούντες όσοι βρίσκονται απέναντι στον Erdoğan, οι εκκαθαρίσεις που έχουν γίνει στις δημόσιες υπηρεσίες, στο στράτευμα, στον χώρο της εκπαίδευσης... ακόμα θα σας έλεγα αυτό που γίνεται τις τελευταίες εβδομάδες στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου, είναι ενδεικτικό της κατάστασης αυτής».

«Μεγαλώνει το κράτος το χέρι του και μικραίνει η κοινωνία το δικό της».

«Δεν υπάρχει άλλη χώρα στον κόσμο όπου η μετάβαση στη δημοκρατία να κρατάει εκατό χρόνια».

- Κλυδωνισμός του ιστορικού πυλώνα συνοχής και σταθερότητας του κράτους/** *«Από τη στιγμή που άρχισε να ξεδοντιάζει ο Erdoğan το 2016 την αξιοπιστία και το κύρος του μοναδικού θεσμού που σέβονταν οι Τούρκοι που είναι οι ένοπλες δυνάμεις, που είναι ο τουρκικός στρατός, από εκείνη τη στιγμή και μετά ουσιαστικά άρχισε να υποσκάπτει τον πιο βασικό πυλώνα σταθερότητας και συνοχής της Τουρκίας. Αυτή είναι μία άποψη που υπάρχει σε γενικές γραμμές. Το πρόβλημα είναι ότι ο Erdoğan δεν είναι ότι υπέσκαψε τη συνοχή των ενόπλων δυνάμεων, για να οδηγηθεί σε μία διαφορετική διαχείριση, να το πω έτσι, πολιτική διαχείριση της Τουρκίας, το έκανε για να αντικαταστήσει τις ένοπλες δυνάμεις με δυνάμεις (στρατοχωροφυλακή, αστυνομία, δικαστικό σώμα) που είναι δικές του. Άρα δηλαδή ουσιαστικά να φτιάξει ένα προσωποκεντρικό πυλώνα εξουσίας. Άρα τι γίνεται; Από εκεί που ο στρατός ήταν εγγυητής, να το πω έτσι, της πολιτικής σταθερότητας της Τουρκίας, έδωσε τη θέση του σε ένα κλασικό δικτατορικό καθεστώς».*
- Τα αδιέξοδα της νέας γενιάς/** *«Άρα έχεις έναν νεανικό πληθυσμό, έχεις ποσοστά ανεργίας τα οποία μπορεί να είναι ακόμα και στο 25% σε σχέση με τους νέους».*

«Όταν ενηλικιώνονται ένα εκατομμύριο Τούρκοι τη χρονιά, σημαίνει ότι πρέπει να παράγει ένα εκατομμύριο δουλειές η οικονομία. Δηλαδή το '50 όταν γεννιόντουσαν στην Ελλάδα πολλοί Έλληνες, πήγαιναν στη Γερμανία και στην Αμερική για να μπορέσουν να βρουν δουλειά. Άρα το να μπορέσεις να δημιουργήσεις μία εύρωστη οικονομία, μία χώρα σημαίνει ότι πρέπει να παράγει τόσες δουλειές τον χρόνο».

«Υπάρχει brain drain μεγάλο διότι ιδίως τα τελευταία 10 χρόνια πάρα πολύς κόσμος έφυγε. Και επειδή δεν μπορούσε να βρει την κατάλληλη δουλειά και επειδή έγινε αφόρητη η κοινωνία».

- **Ελλιπής και προβληματική ενσωμάτωση κάποιων πληθυσμών στο πολιτικό και κοινωνικό σώμα της χώρας/** *«Υπάρχει το ανεπίλυτο ζήτημα των Κούρδων, αλλά μιας μερίδας, όχι όλου του κουρδικού στοιχείου στην Τουρκία. Μιας μερίδας που παραμένει ένα αγκάθι και κοινωνικά και πολιτικά και πολιτισμικά για την Τουρκία».*
- **Φαινόμενα πελατειακού κράτους και συστημικής διαφθοράς/** *«Η συστημική διαφθορά είναι μεγαλύτερη από ό,τι στην Ελλάδα».*
- **Αίσθηση ότι πολλές από τις «πηγές ισχύος» που προαναφέρθηκαν είναι ιδιαίτερα «ευάλωτες» ή και «εύθραυστες»:**
 - **Εξωτερική πολιτική και σφαίρες επιρροής/** *«Αυτό μπορεί να είναι κάτι που να είναι και πρόσκαιρο. Γιατί έχει να κάνει με τον αλαζονικό τρόπο που η τωρινή της ηγεσία προσεγγίζει τα περιφερειακά και τα διεθνή δρώμενα. Νομίζω ότι αυτή η υπερέκταση που έχει κάνει η Τουρκία, το overstretching όπως λέμε, είναι κάτι το οποίο αργά ή γρήγορα θα το βρει μπροστά της. Όπως επίσης ακριβώς αυτή η υπερέκταση που έχει κάνει που είναι απόρροια της αντίληψης ότι είναι μία πολύ μεγάλη χώρα που μπορεί να συνομιλεί περίπου ισότιμα με όλες τις άλλες μεγάλες χώρες του πλανήτη, θεωρώ ότι στο τέλος της μέρας θα έχει μάλλον αρνητικές συνέπειες. Γιατί η αντίληψη Erdoğan*

ότι “ανοίγω πολλά μέτωπα και απλώνω τον τραχανά και έτσι ισχυροποιούμαι διαπραγματευτικά” μπορεί και να μην αποδώσει».

- **Συμμαχίες, που μπορεί να αποδειχθούν μη βιώσιμες/** «Η γεωγραφική της θέση γιατί είναι προφανές ότι είναι πιο ευάλωτη έχοντας κοινά σύνορα με χώρες όπως είναι το Ιράν, το Ιράκ, η Συρία, έχοντας από πάνω τη Ρωσία με την οποία σήμερα μπορεί οι σχέσεις της να είναι καλές αλλά ο ανταγωνισμός τους είναι παραδοσιακός, είναι ιστορικός, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι σχέσεις τους τώρα δεν έχουν στρατηγικά χαρακτηριστικά».
- **Κόστος, οικονομικό και συμβολικό της διεκδίκησης του ρόλου της Περιφερειακής Δύναμης/** «Η ενίσχυση του γεωπολιτικού ρόλου έρχεται με μεγάλες δαπάνες για την άμυνα και με πολύ βαρύ κόστος -βλέπουμε κάθε δύο μήνες σκοτώνονται 30 στρατιώτες Τούρκοι στη Συρία, σκοτώνονται 15 στο Ιράκ, στη Λιβύη. Και κόστος επίσης είναι η διασύνδεση της Τουρκίας με διάφορες δυνάμεις, οι οποίες στο παρελθόν είχαν σχέση με τρομοκρατικά δίκτυα».
- **Παρά τον εξαγωγικό προσανατολισμό, οι εισαγωγές είναι μεγάλο μέρος του ισοζυγίου/** «Και έχει μονίμως έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών διότι στο εμπορικό ισοζύγιο εισάγει περισσότερα απ' ό,τι εξάγει παρότι οι εξαγωγές της είναι αρκετά μεγάλες».
- **Ενεργειακή εξάρτηση από τρίτους/** «Η ενέργεια είναι η αχίλλειος πτέρνα της οικονομίας της Τουρκίας, εισάγει βέβαια φυσικό αέριο από την Gazprom. Θα ήθελε να έχει πετρέλαιο αλλά δεν νομίζω ότι έχει τόσο πετρέλαιο ή φυσικό αέριο το Αιγαίο ώστε να μας.... Είχε ξεκινήσει επί Trump μία συζήτηση να φτιάξει έναν αγωγό που θα φέρνει φυσικό αέριο από την Αμερική το οποίο θα εξάγει στην Ουκρανία για να μην είναι εξαρτώμενη η Ουκρανία από τους Ρώσους. Πάντα παίζει αυτό, πάντα παίζει το θέμα της ενέργειας, φεύγει από το βόρειο Ιράκ (Κουρδική Διοίκηση) ο αγωγός και φτάνει στη Μεσόγειο... Δεν έχει ενέργεια αλλά περνάει πολλή ενέργεια από αυτήν. Είναι σημαντικό

πράγμα είναι και το κόστος της, είναι μία τεράστια βιομηχανική κοινωνία η οποία πρέπει να εισάγει πάρα πολύ πετρέλαιο. Είναι μεγάλο πρόβλημα για την οικονομία».

- **Στρατηγικές επιλογές κατά τα τελευταία χρόνια, τόσο στον οικονομικό, όσο και στον διπλωματικό χώρο, που απομακρύνουν τους πιθανούς ξένους επενδυτές/** *«Αυτή τη στιγμή δεν είναι επενδυτικός προορισμός. Πιστεύω ότι ο Erdoğan με τις τρέλες που έχει κάνει στην οικονομική πολιτική, με τον γαμπρό του κλπ., όλοι αποφεύγουν την Τουρκία. Για να γίνεις επενδυτικός προορισμός, δεν χρειάζεται να υπάρχει η ευκαιρία που υπάρχει στην Τουρκία. Χρειάζεται να υπάρχει κι ένα πλαίσιο πολιτικής σταθερό και μακροπρόθεσμο στο οποίο θα μπουν άλλοι. Επίσης θέλει πολύ πιο σωστή εσωτερική πολιτική, θέλει να αυξάνει κανείς το μορφωτικό επίπεδο για να αυξάνεται η παραγωγικότητα, θέλει ορθολογική κατανομή των κρατικών δαπανών, θέλει πολλά πράγματα. Οπότε νομίζω αυτό το πράγμα τα τελευταία 10 χρόνια και η οικονομική πολιτική έχει διώξει κεφάλαιο».*
- **Εμφανής εύνοια προς το τοπικό επιχειρηματικό κατεστημένο/** *«Ένας από τους λόγους που δεν έχει προσελκύσει τους ξένους ο Erdoğan είναι γιατί θέλει να παίζουν οι δικοί του μπάλα χωρίς ανταγωνισμό»*
- **Για κάποιους: η οικονομική ανάπτυξη αποδεικνύεται πλασματική/** *«Η υπ' αριθμόν 1 πρόκληση είναι η οικονομία της, διότι ο λαός δεν μπορεί να επιβιώσει πλέον. Και αυτό ήταν μια πρόβλεψη που έκαναν και οι αριστερές δυνάμεις της χώρας, [δεν ακούγεται] αν είναι αυτές, και όσο λίγο μπορούν να μετρηθούν. Οι οποίες από την αρχή έλεγαν, όταν ο Erdoğan προσπάθησε να εμφανίσει αυτό το οικονομικό θαύμα, ότι αυτό είναι μία φούσκα» που κάποια στιγμή θα εκραγεί και θα συμπαρασύρει πολύ κόσμο, και επιβεβαιώνονται αυτή τη στιγμή».*
- **Αναποτελεσματική διαχείριση της πανδημίας/**

ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ: ΟΙ ΕΥΑΛΩΤΕΣ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΟΥ «ΓΙΓΑΝΤΑ»

Παρατηρήθηκε η ανάγκη όλων των συνομιλητών μας να «εξισορροπήσουν» τις θετικές τους αναφορές με στοιχεία που αποτελούν «αδυναμίες» της Τουρκίας σήμερα, είτε αυτά αποτελούν «δομικά»

στοιχεία του Κράτους, είτε απόρροια πολιτικών επιλογών της Κυβέρνησης.

Η αναπαράσταση της χώρας φαίνεται να είναι απόλυτα «συνεπής» με το εδραιωμένο αρχέτυπο του «Γίγαντα», ο οποίος, αφήνεται στην ασφάλεια που του παρέχει η ισχύς που αισθάνεται ότι κατέχει και «παραβλέπει» κρίσιμες πτυχές που μπορεί να αποδειχθούν «μοιραίες» για την κυριαρχία του.

2.3. «ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΟΥΡΚΙΑ, ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΟΛΛΕΣ ΤΟΥΡΚΙΕΣ»

Το σύνολο των συνομιλητών μας αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα του κοινωνικού ιστού της Τουρκίας, όπου συνυπάρχουν *«πάρα πολλές διαιρέσεις, πάρα πολλές ανισότητες, πάρα πολλές διαφορετικές αντιλήψεις σε όλα τα επίπεδα. Και στην ελίτ αλλά και στη βάση έχει μεγάλες ομάδες πληθυσμού με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά»*.

Στη συνέχεια, παραθέτουμε κάποιες από αυτές τις «διαιρέσεις», αναγνωρίζοντας ωστόσο ότι ο κατάλογος αυτός μπορεί να μην είναι πλήρης:

- Κοινωνικές διαιρέσεις

«Δηλαδή, αυτή η κατάτμηση μεταξύ της βαθιάς Ανατολίας και των μεσογειακών και αιγαιακών ακτών. Νομίζω ότι είναι κάτι που υφίσταται ακόμα, παρά το γεγονός ότι μεγάλα τμήματα του πληθυσμού από την Ανατολία έχουν εξέλθει από τη βαθιά φτώχεια και τη δύσκολη οικονομικοκοινωνική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν για πολλές δεκαετίες, διότι το κυβερνόν κόμμα έχει σύρει πολλούς από αυτούς τους ανθρώπους εκτός της αφάνειας στην οποία βρίσκονταν εκτιμών για χρόνια, και αυτό είναι κάτι που τροφοδοτεί και τη δημοτικότητα του προέδρου Erdoğan ακόμα και σήμερα».

- Οικονομικές διαιρέσεις

«Μεταξύ του βιομηχανικού κατεστημένου, έτσι όπως αυτό έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια. Δηλαδή, πέραν των παραδοσιακών βιομηχάνων και των νεότερων βιομηχάνων, που αν θυμάμαι καλά, τους ονομάζαμε "τίγρεις της Ανατολίας" μέχρι πρόσφατα. Και κάποιων άλλων οικονομικών στρωμάτων, που επίσης βρίσκονται στην Ανατολία και εξακολουθούν να είναι άνθρωποι που ασχολούνται κυρίως, όσο μπορώ να καταλάβω, με τη γεωργία και με τέτοιου είδους δραστηριότητες».

- Πολιτικές διαιρέσεις, που δεν φαίνεται να συνδέονται με το κριτήριο της ηλικίας ή της γενιάς

«Υπάρχει διχασμός και στους πιο ηλικιωμένους. Γιατί κάποιοι από αυτούς μπορεί να είναι είτε οπαδοί του ΑΚΡ είτε όχι οπαδοί του ΑΚΡ, πιο κοσμικοί. Οι μεν του ΑΚΡ είναι πιο ευσεβείς νομίζω, άρα και πιο συντηρητικοί. Οι κοσμικοί μπορεί να είναι συντηρητικοί ενδεχομένως σε κάποια οικονομικά θέματα, αλλά τουλάχιστον ήταν πιο κοσμοπολίτες, πιο ανοιχτοί, πιο κοντά στην Ευρώπη, πιο δυτικότροποι. Αλλά νομίζω ότι υπάρχει και ένας διχασμός στη νεολαία, ακόμα και στη νεολαία του ΑΚΡ, μεταξύ κάποιων οι οποίοι επηρεάζονται από τους γονείς τους και από την οικογένειά τους και κάποιοι άλλοι που ανήκουν μεν σε αυτό που ο Erdoğan θα αποκαλούσε "ευσεβή γενιά", αλλά έχουν επιρροές και ώσμωση με άλλα ρεύματα, και διεκδικούν μια κοινωνική ελευθερία. Θέλουν μεν να θεωρούνται ευσεβείς, αλλά όχι με την παραδοσιακή έννοια του ευσεβούς».

- Ιδεολογικές διαιρέσεις, με αντίχτυπο στον τρόπο ζωής, στα πρότυπα που υιοθετούνται και ενδεχομένως στα κριτήρια αξιολόγησης του πολιτικού περιβάλλοντος

«Υπάρχει η Τουρκία η εκδυτικισμένη, η Τουρκία η κεμαλιστική ως το πούμε, η πιο φιλελεύθερη τέλος πάντων. Το πιο φιλελεύθερη πολύ σχετικό αλλά ΟΚ... Και από την άλλη υπάρχει η πιο συντηρητική Τουρκία, η πιο ισλαμική Τουρκία που είναι αυτή την οποία εκφράζει κατά κύριο λόγο ο Erdoğan και το ΑΚΡ. Από τη μία οι εκδυτικισμένοι, οι πιο μορφωμένοι, οι πιο φιλελεύθεροι -και στον τρόπο ζωής- κεμαλιστές οι οποίοι μπορούν να πίνουν, μπορούν να κάνουν το ένα, μπορούν να κάνουν το άλλο και από την άλλη οι πιο συντηρητικοί, με τη μαντίλα, με μικρότερο επίπεδο μόρφωσης, πιο φτωχοί, βέβαια ασφαλώς, Τούρκοι που είναι ο πυρήνας των ψηφοφόρων του Erdoğan».

- Γεωγραφικές Διαιρέσεις

«Υπάρχει η Τουρκία των δυτικών παραλίων, που και αυτό βέβαια δεν είναι ένα πράγμα αλλά τέλος πάντων ως το πούμε χοντρικά τώρα, ένα είναι

αυτή η δυτικόστροφη, η πιο εκσυγχρονισμένη, πιο φιλελεύθερη Τουρκία. Υπάρχει η Τουρκία της Ανατολίας και υπάρχει και η Τουρκία των Κούρδων της νοτιοανατολικής Τουρκίας».

- **Θρησκευτικές και Εθνοτικές Διαιρέσεις**

«Δηλαδή άμα είμαι Αλεβίτης αλλιώς βλέπω τα πράγματα, αν είμαι σε μία μειονότητα που ζει στην Τουρκία τα βλέπω επίσης πολύ διαφορετικά τα πράγματα σε μία χώρα που είναι ένα μωσαϊκό λαών και παραδόσεων».

Η Κωνσταντινούπολη φαίνεται να αποτελεί την οπτικοποίηση αυτής της πολυπλοκότητας καθώς λειτουργεί σαν ο κύριος προορισμός για την εσωτερική μετανάστευση, αλλά και σαν «χωνευτήρι» διαφορετικών πληθυσμών, καταβολών και πολιτισμών.

ΔΥΣΧΕΡΗΣ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΠΙΠΕΔΩΝ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΝ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΑΤΟΥ Η΄ ΒΑΡΙΔΙ

Οι συνομιλητές μας φάνηκε να αναγνωρίζουν τη «μαγεία» αυτού του φαινομένου, αλλά να μην είναι σε θέση να αξιολογήσουν τη θετική ή αρνητική επίπτωση του για την Τουρκία.

Εξάλλου, πρόκειται για ένα «δυναμικό» φαινόμενο, που αναδιαμορφώνεται διαρκώς, ενώ οι ισορροπίες μεταξύ όλων αυτών των τάσεων δεν είναι πάντα παγιωμένες.

Θα λέγαμε ωστόσο ότι αυτός ο πολλαπλός κατακερματισμός της κοινωνίας καθιστά απαραίτητους τους μηχανισμούς που διασφαλίζουν τουλάχιστον τα *minimum* επίπεδα συνοχής και «συν – ανήκειν», τόσο σε λειτουργικό επίπεδο (κρατικός μηχανισμός), όσο και σε συμβολικό (κυρίαρχο αφήγημα). Κατά συνέπεια, μετατρέπεται σε κυρίαρχο ερμηνευτικό πλαίσιο.

2.4. RECEP TAYYIP ERDOĞAN: ΕΙΚΟΝΑ και ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Η προσωπικότητα R.T. Erdoğan είναι από αυτές που δημιουργούν στους παρατηρητές τους έντονο ενδιαφέρον και συντηρούν την περιέργεια τους, καθώς κατορθώνουν να μετατραπούν σε διαμορφωτές ενός νέου status quo, μέσα από αποφάσεις και πρακτικές που συνιστούν disruption.

«Ο Erdoğan του 2021 νομίζω ότι θέλει να αφήσει μία Τουρκία που θα είναι κάτι περισσότερο και διαφορετικό από την Τουρκία που παρέλαβε από τους πολιτικούς επιγόνους του Kemal».

«Θέλει να τον υποκαταστήσει και να κατεβάσει ας πούμε τις φωτογραφίες του Kemal και να ανεβάσει τις δικές του ως “ο νέος Atatürk”- είναι κυρίως σε σχέση με την ισχύ, με τη σκληρή ισχύ της Τουρκίας».

«Μία ας πούμε εξέλιξη που δεν υπολόγιζε κανείς ότι θα υπάρξει. Πρώτα απ’ όλα μία άρνηση του κεμαλιστικού παρελθόντος, μία υποδόρια άρνηση φυσικά, δεν πρόκειται να κατεβάσει τις φωτογραφίες του Atatürk από τα δημόσια κτίρια... ίσως να γίνει και αυτό κάποτε, δεν ξέρω αλλά προς το παρόν δεν το κάνει. Αλλά βεβαίως έχει επιστρέψει σε έναν ισλαμικό τουρκικό πολιτισμό, έχει λίγο πριονίσει τα κλαδιά του κεμαλισμού».

Κατά συνέπεια, ο R.T. Erdoğan αποτελεί **μια high voltage**

προσωπικότητα, στην οποία αποδίδονται πολλαπλά χαρακτηριστικά και ιδιότητες. Αυτή η «υψηλή τάση» τροφοδοτείται και από την πολιτική διαδρομή του, και ιδιαίτερα από την μετάλλαξη του από έναν Μεταρρυθμιστή Ηγέτη σε έναν Αυταρχικό, «Παλαιού Τύπου» Κυβερνήτη.

«Θα έλεγα ο Erdoğan ήταν αυτός ο οποίος έβαλε τις βάσεις για ένα πιο δημοκρατικό καθεστώς με μεταρρυθμίσεις που έκανε, με την αναγνώριση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων όπως οι Κούρδοι και ούτω καθεξής. Αλλά από το 2016 και μετά, αν υποθέσουμε ότι το πραξικόπημα ήταν το turning point ας πούμε, βλέπουμε την Τουρκία ότι έχει επιστρέψει σε πρακτικές και μεθόδους του μακρινού, κακού κατ' εμέ, παρελθόντος της».

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΠΑΝΙΕΣ ΠΛΕΟΝ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΗΓΕΤΗ ΠΟΥ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ/ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΕΙ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΧΩΡΑΣ:

«Συμβολοποιεί την Τουρκία ως μια ισχυρή περιφερειακή δύναμη, με φιλοδοξίες, αλλά και αυταπάτες. Και συμβολοποιεί και μια Τουρκία η οποία, πολύ περισσότερο από άλλες εποχές, εργαλειοποιεί το προκεμαλικό παρελθόν της»

Αυτή η μετάλλαξη του R.T. Erdoğan ταυτίζεται με την πορεία της Τουρκίας, αλλά και αναδεικνύει ταυτόχρονα τον τρόπο με τον οποίο ένας «ηγέτης» οικειοποιείται και ίσως «εργαλειοποιεί» τις κοινωνικές τάσεις που προκύπτουν στην ευρύτερη περιοχή του, για να παγιώσει ένα δικό του σύστημα διατήρησης της εξουσίας. Φαίνεται ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτού του τρόπου διαχείρισης του «κυβερνάν»/

«εξουσιάζειν» συνθέτουν ένα «αυτοτελές» φαινόμενο, άξιο παρατήρησης, μελέτης και ερμηνειών.

«Είναι μονοκράτορας εδώ και 20 χρόνια, έχει χαρακτηρίσει την πορεία της σύγχρονης Τουρκίας ο ίδιος προσωπικά, η προσωπική του πολιτική, σε όλες τις διάφορες εκφάνσεις από το 2001-2002 μέχρι σήμερα».

«Λειτουργεί με μία αυτοκρατορική αντίληψη όπως και η Ρωσία. Και είναι ένας από τους λόγους που έχουν βρει και κοινούς παρονομαστές οι δύο χώρες, ότι αντιλαμβάνονται τη θέση τους στον κόσμο ως δύο πρώην αυτοκρατορίες».

2.4.1. Η αποτίμηση των στοιχείων της προσωπικότητας:

Στην πλειονότητα τους, **τα θετικά χαρακτηριστικά ιδιότητες προκύπτουν από ορθολογική αποτίμηση και φαίνεται να συνθέτουν τη διάσταση «χάρισμα»** (ο όρος όμως δεν χρησιμοποιείται, παρά το γεγονός ότι το αντίστοιχο νόημα διαπερνά τον λόγο πολλών συνομιλητών μας διαφορετικών τάσεων, όπως αποδεικνύει ο παραλληλισμός με τον Α. Παπανδρέου).

Αντίθετα, η **αρνητική αποτίμηση** αναφέρεται κυρίως στις πολιτικές επιλογές και στο ιδεολόγημα που επιλέχθηκε μετά το 2016, αποτελεί **δηλαδή απόρροια της ρήξης του με τον δυτικό πολιτισμό και κατά συνέπεια, της ασυμφωνίας με τα εγγενή αξιολογικά κριτήρια.**

«Γιατί αυτό που κάνει ο Erdoğan είναι... μου θυμίζει αυτά που έκαναν οι σοβιετικοί ηγέτες ας πούμε, δηλαδή μία προσωπολατρία, μία αποθέωση, ηρωοποίηση του ιστορικού παρελθόντος, αυτά εκεί πέρα με τους Σελτζούκους τέλος πάντων πολεμιστές... δηλαδή δεν μπορεί να είναι αυτό το πράγμα η τουρκική κοινωνία, να είναι δηλαδή ένα καθυστερημένο έθνος».

Το παρακάτω διάγραμμα περιγράφει τις διαστάσεις που συνθέτουν συνολικά αυτή την αποτίμηση:

ΘΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
• Πολιτική ευφυΐα • Διάισηση/Ένστικτο • Προσαρμογή στο «τώρα»/ «πολιτικός χαμαιλέοντας» • Απήχηση σε μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, στην οποία ο ίδιος έδωσε ευκαιρίες βελτίωσης του επιπέδου ζωής • Ρεαλισμός	• Απώλεια μέτρου, που μετατρέπεται σε «ύβρη» • Αμετροέπεια • Μεγαλομανία • Αυταρχισμός • Αυτοκρατορική αντίληψη (το σύνταγμα που εισηγήθηκε το αποδεικνύει) • Επιτρέπει/ενθαρρύνει την διαφθορά των οικείων του/Δεν αισθάνεται την υποχρέωση της λογοδοσίας

«Πολύ ευφυής άνθρωπος αναμφίβολα αλλά από άλλο παραμύθι, από άλλη γειτονιά»

2.4.2. Η δυναμική αποδοχής από τον τουρκικό λαό

Κατά την αποτίμηση του «φαινομένου Erdoğan» διαφάνηκε ότι η θεματική της δυναμικής αποδοχής της προσωπικότητας από τον τουρκικό λαό αποτελεί

πόλο διαφορετικών προσεγγίσεων και αναγνώσεων.

Ειδικότερα:

Μια ανάγνωση αποτελεί η πεποίθηση της αδιαμφισβήτητης κυριαρχίας του Προέδρου, τόσο στο εσωτερικό του κόμματος του, όσο και συνολικότερα στη χώρα. Σύμφωνα με αυτήν την ανάγνωση, η κυριαρχία Erdoğan «κτίστηκε» από την καθοριστική του παρέμβαση στον κοινωνικό ιστό της χώρας, «σφυρηλατείται» μέσω του ιδεολογήματος της «περιφερειακής δύναμης» και «τεκμαίρεται» από την διείδυση και την ενσωμάτωσή της, τόσο στο σύστημα, όσο και στο συλλογικό ασυνείδητο.

Ο Θεμέλιος Λίθος

Η πολιτική Erdoğan, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια της, συνέβαλε καθοριστικά στην «ένταξη» ομάδων του πληθυσμού, που βίωναν μέχρι τότε τον αποκλεισμό, στον κοινωνικό ιστό και στη μετατροπή τους σε μια νέα «μεσαία τάξη».

Για τους ανθρώπους αυτούς, ο Erdoğan είναι «σωτήρας», «προστάτης», «ευεργέτης» και η αφοσίωση τους προς αυτόν είναι δεδομένη και απόλυτη.

«Υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό Τούρκων που του άλλαξε τη ζωή, τον πήρε και τον έβαλε στην πολυκατοικία, του έδωσε αυτοκίνητο, του έδωσε δουλειά, τον άφησε να φορέσει η γυναίκα του μαντίλα, να πάει στο πανεπιστήμιο, να

σηκώσει το κεφάλι όρθιος, άνθρωποι που 60 χρόνια έτρωγαν σφαλιάρα. Αυτός ο άνθρωπος δεν νομίζω ότι θα ξεχάσει ποτέ τον Erdoğan ό,τι και να γίνει».

«Όλη αυτή η κίνηση του ΑΚΡ βγαίνει από τα σωθικά της Τουρκίας, της κεντρικής Τουρκίας, της Ανατολίας. Ακόμα και όταν έπαιρνε -και τώρα παίρνει τεράστια ποσοστά- αλλά ακόμα και όταν έπαιρνε 50% και πάνω, δεν έπαιρνε τη Σμύρνη το κόμμα του, δεν έπαιρνε τη Δυτική Θράκη. Αλλά είχε πάνω από 50% στη βαθιά Ανατολή. Λοιπόν, αυτό το πράγμα ότι η θρησκεία, η ισλαμική θρησκεία είναι πολύ βαθιά μέσα στον λαό τον απλό της Τουρκίας».

Η Σφυρηλάτηση

Σύμφωνα με τους συνομιλητές μας, το αφήγημα που δομείται γύρω από την «Αναβίωση του Μεγαλείου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» είναι γοητευτικό και ίσως λειτουργεί οραματικά για το μεγαλύτερο μέρος του λαού, καθώς υπόσχεται τη «θεραπεία» συλλογικών πληγών, που προκύπτουν μέσα από την εθνική ανάγνωση της Ιστορίας.

Παράλληλα, ένα μεγαλόπνοο αφήγημα «νομιμοποιεί» τη συγκέντρωση εξουσιών στο πρόσωπο αυτού που καλείται να το κάνει πράξη.

«Νομίζω ότι είναι κάτι το οποίο πραγματικά ο πρόεδρος Erdoğan θεωρεί ότι είναι ιστορικό του καθήκον. Να αποκαταστήσει ένα κομμάτι της επιρροής και του ελέγχου που ασκούσε η οθωμανική αυτοκρατορία, όχι με εδαφικές κτήσεις».

«Νομίζω ότι ο πρόεδρος Erdoğan που το πιστεύει αυτό -με έναν σύνθετο τρόπο προφανώς- για το τι σημαίνει μία Τουρκία νεο-οθωμανική, έχει επιτύχει να το μεταφέρει στην κοινωνία σε μεγάλο βαθμό σε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας. Δηλαδή θεωρώ ότι ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας πείθεται με το αφήγημα που έχει επαναφέρει ο πρόεδρος Erdoğan ότι όχι μόνο η συνθήκη των Σεβρών αλλά και της Λωζάννης αποτέλεσαν μία μεγάλη ήττα για τον τουρκικό λαό. Και πιστεύω ότι ένα ποσοστό σημαντικό της τουρκικής κοινωνίας, έχει πειστεί από αυτό και ότι αυτό το πολιτικό αφήγημα έχει συμβάλλει πολύ στο να στηριχθεί πολιτικά ο πρόεδρος Erdoğan παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει σε σχέση με τη διαχείριση της πανδημίας, της οικονομίας και της

οπισθοχώρησης στο ζήτημα των δικαιωμάτων τόσα χρόνια ή τις επιπτώσεις της επέκτασης της χώρας».

«Εγώ πιστεύω στη γαλάζια πατρίδα ουσιαστικά, ο Erdoğan έχει το 95% των Τούρκων από πίσω του και γι' αυτό το έχει διαλέξει και ως θέμα. Δηλαδή είναι ένα θέμα το οποίο κρατάει όλους τους δικούς του ψηφοφόρους και υποκλέπτει και από την ατζέντα των αντιπάλων του. Το οποίο στην πολιτική, είναι το Holy Grail της πολιτικής».

Το Τεκμήριο

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, εκφράσθηκε πολλές φορές η πεποίθηση ότι ο «ερντογανισμός» αποτελεί πια αναπόσπαστο στοιχείο της τουρκικής πολιτικής κουλτούρας και θα συμβάλει στη διαμόρφωση των δυναμικών και τάσεων στην χώρα, ακόμη και όταν εκλείψει η φυσική παρουσία του Erdoğan.

«Φανταστείτε το σύστημα που διαμορφώθηκε επί ΠΑΣΟΚ στην Ελλάδα. Γι' αυτό μιλάμε, μιλάμε για κάτι τέτοιο. Δηλαδή, φανταστείτε ότι το ΠΑΣΟΚ εξακολουθεί ακόμα και ελέγχει πολλές συνδικαλιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα. Σκεφτείτε κάτι ανάλογο στην Τουρκία. Και δεν θα φύγει αυτό. Ακόμα και αν ο Erdoğan πέσει, αυτό θα είναι εκεί. Θα φύγει το πρόσωπο, αλλά η κουλτούρα θα φύγει; Και κατά πόσο θα μπορεί ο διάδοχός του να είναι κάτι άλλο; Ή θα είναι ένας Erdoğan με άλλο όνομα ή άλλο πρόσωπο, που δεν θα μπορεί να ξεφύγει από το φάντασμα του προηγούμενου;»

Η άλλη ανάγνωση (λιγότερο συχνή) στηρίζεται στη διάγνωση μιας αντίστροφης δυναμικής, που σηματοδοτεί την **«απομάγευση» της κοινωνίας** που βρίσκεται αντιμέτωπη με σημαντικά προβλήματα, ακόμη και επιβίωσης, και που οδηγεί τον Erdoğan και το Κόμμα του στην ήττα, ή ακόμη και στην απώλεια της εξουσίας.

«Έχουν αρχίσει και οι Τούρκοι πλέον να ψωμολυσσάνε οι άνθρωποι και έχουν θυμώσει. Καλές είναι οι παρελάσεις αλλά θέλουμε και ψωμί. Και επιπλέον ξέρουν ότι είναι κλεφταράς, αυτό είναι το θέμα, είναι ένας διεφθαρμένος πολιτικός στην εξουσία χρόνια. Αν λοιπόν ο Erdoğan χάσει τις εκλογές, μπορεί να βρεθεί πολύ γρήγορα εκτός εξουσίας και να δούμε άλλο πρόσωπο πλέον. Όλα είναι πιθανά».

«Και επηρεάζεται το βιοτικό επίπεδο πολύ βίαια στην Τουρκία. Διότι πάρα πολλοί άνθρωποι είναι, αυτό που θα λέγαμε στην Ευρώπη, είναι στα όρια του ορίου της απόλυτης φτώχειας. Δηλαδή όταν σε κοινωνίες όπως αυτές υπάρχει παρατεταμένη κρίση, τότε επηρεάζονται τεράστια στρώματα».

Αξιολογώντας αυτή την ανάγνωση, θα πρέπει να σημειώσουμε τις εξής συνδηλώσεις που προκύπτουν:

Α. Η «απομάγευση» δεν προκύπτει από απαξίωση του εθνικιστικού/ αναθεωρητικού αφηγήματος, αλλά από συνθήκες της πραγματικότητας

«Δεν είναι αρκετό αυτό το αφήγημα για να μπορεί να κινητοποιήσει και να εμπνεύσει κόσμο σε μία κατάσταση οικονομικής κρίσης βαθύτερης από αυτή που ζει η Τουρκία. Θεωρώ ότι ήδη ένα μεγάλο μέρος του κόσμου -ακόμα και κόσμου που θα ήταν πολύ πιο κοντά στο ΑΚΡ στο παρελθόν στην Τουρκία, αρχίζει και... δεν απομακρύνεται από τους στόχους της ενίσχυσης του ρόλου της Τουρκίας και αυτού του αφηγήματος αλλά υποβαθμίζει τη σημασία του, βλέποντας τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι πολίτες στην καθημερινότητά τους».

B. Σε περίπτωση εκλογικής ήττας, η ομαλότητα είναι μάλλον αμφίβολη

«Εγώ πιστεύω ότι ο Erdoğan, αν γίνουν εκλογές το 2023 όπως είναι προγραμματισμένο, και συνεχίσει αυτή την πορεία που φαίνεται ότι έχει αυτή τη στιγμή η Τουρκία, θα τις χάσει τις εκλογές. Ακόμα και ως αντίδραση, όχι επειδή υπάρχει κάποιος αντίπαλος αλλά επειδή δεν θα τραβάει άλλο ο Erdoğan και εκτιμώ ότι ενδεχομένως να μην τις χάσει και αριθμητικά. Δηλαδή απλά να έχει ένα ποσοστό που θα είναι χαμηλό ώστε να μπορεί να κάνει κυβέρνηση με άλλους. Το οποίο θα είναι πάρα πολύ άσχημο νέο γιατί θα σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρξει κάποια σταθεροποιητική παρέμβαση από κάπου. Και ΟΚ, κάποτε τη σταθεροποιητική παρέμβαση αυτή την έκανε ο στρατός, τώρα που δεν υπάρχει ο στρατός, ποιος θα την κάνει; Θα την κάνει η στρατοχωροφυλακή για λογαριασμό του Erdoğan; Κι άμα ξεσηκωθεί ο στρατός τι θα γίνει;».

Σύμφωνα με την ανάγνωση αυτή, η αμφισβήτηση του Erdoğan δεν αφορά μόνο τους παραδοσιακούς του αντιπάλους της κεμαλιστικής ελίτ, αλλά και περισσότερο δυναμικά κύτταρα της κοινωνίας, όπως youtubers που καταφέρνουν επιδέξια να «περνάνε» τα αντιπολιτευτικά μηνύματα, αλλά και καλλιτέχνες που γίνονται εκφραστές των «υπό διαμόρφωση» ρευμάτων στην τουρκική κοινωνία.

«Με εκπλήσσει η καλλιτεχνική παραγωγή στην Τουρκία. Ότι είτε εξόριστοι είτε μέσα στην Τουρκία, υπάρχει στις τέχνες, είτε μιλάμε για λογοτεχνία είτε ακόμα και για τον κινηματογράφο, υπάρχει μία διάθεση από πάρα πολλούς να δουν κατάματα την πραγματικότητα στη χώρα τους, να την αποδομήσουν, να δείξουν δηλαδή τις αντιθέσεις που υπάρχουν αυτή τη στιγμή με ειλικρίνεια. Οπότε θα έλεγα ότι αυτό δείχνει και λίγο μία, κατά την άποψή μου, δείχνει ότι υπάρχουν ασύντακτες μεν, όχι ιδιαίτερα οργανωμένες κοινωνικές δυνάμεις, οι οποίες θέλουν να ασχοληθούν με το τι συμβαίνει στη χώρα τους αυτή τη στιγμή. Θέλουν δηλαδή να καταλάβουν τι συμβαίνει αυτή τη στιγμή. Υπάρχει δηλαδή ένας κοινωνικός δυναμισμός τον οποίο ενδεχομένως να μην μπορούμε να τον δούμε πολύ καλά λόγω του προβλήματος που υπάρχει να διαβάσεις την Τουρκία στο εξωτερικό».

2.5. ΠΡΟΣΩΠΑ - ΚΛΕΙΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ

Στον χώρο της πολιτικής:

«Για αυτό που ονομάζουμε public figure, αυθόρμητα δεν μου έρχεται κάποιος πέρα από τον Erdoğan».

Παρατηρείται αδυναμία εντοπισμού ισχυρών προσωπικοτήτων, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντίβαρο στην παρουσία του Erdoğan, με αποτέλεσμα να μην έχει κτισθεί ένας ισχυρός πόλος ενδιαφέροντος, που να συνδέεται με διακριτό αφήγημα και να δημιουργεί προσδοκίες «ανατροπής».

ΕΝΔΕΙΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΣΕ ΟΡΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

Στη συνέχεια, παρατίθενται κάποια από τα πρόσωπα που αναφέρθηκαν και τα αντίστοιχα θεματικά πεδία.

Süleyman Soylu

- + Σημαντική προσωπικότητα
- + Πιθανός διάδοχος του Erdoğan
- + Συνδυάζει και το εθνικιστικό, και παράλληλα, θα μπορούσε να έχει και μέρος του Ισλαμικού Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης
- + Γέφυρα βαθέος κράτους και Erdoğan και η παρουσία του έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον
- + Ανθεκτικός (*«ο μόνος που δεν έδιωξε ο Erdoğan»*)

Ali Babacan

- + Συγκροτημένη προσωπικότητα.
- + Σύγχρονο κόμμα, με προοδευτικές, σύγχρονες ιδέες
- + Μια πιο δημοκρατική και λιγότερο αυταρχική προσέγγιση του πολιτικού Ισλάμ
- + Για κάποιους, μπορεί να αποτελέσει την αντιπρόταση
- «Αόρατος», για μέρος των συνομιλητών μας

Ekrem İmamoğlu

- + Δημοκρατικός προσανατολισμός, χωρίς όμως να αποστασιοποιείται από τη θρησκεία
- + Μοναδική εναλλακτική οδός απέναντι σε ένα πολιτικό σύστημα που παρακμάζει
- Περιορισμένη ορατότητα
- Ευνοείται περισσότερο από τη συγκυρία, παρά από τις δικές του ικανότητες

Mevlüt Çavuşoğlu

- + Αναγνωρίσιμος
- Χωρίς ισχυρή επίδραση τα τελευταία χρόνια

Ahmet Davutoğlu

- Ασταθής, «όπου φυσάει ο άνεμος»

Hulusi Akar

- + Μεγάλο αποτύπωμα

Kemal Kılıçdaroğlu

- Τάση μείωσης επιρροής

Devlet Bahçeli

- + Ανερχόμενη δυναμική
- + Επιρροή στην ασκούμενη πολιτική
- Αμφίβολη συγκρότηση και ικανότητα

Meral Akşener

- + Ο ρόλος της θα μπορούσε να είναι και κομβικός σε μελλοντικές συνταγματικές ή πολιτικές εξελίξεις

Selahattin Demirtaş

- + Μεγάλη επιρροή σε σχέση με τα κουρδικά θέματα

Mansur Yavaş

- + Νέος παίκτης, που δείχνει να διαφοροποιείται
- Δεν έχει ακόμη κατακτήσει σαφές αποτύπωμα

Από τον ευρύτερο Δημόσιο Χώρο

Ο Osman Kavala (επιχειρηματίας, ενεργό μέλος της Κοινωνίας των Πολιτών) αποτελεί μια «εμβληματική» φιγούρα, κυρίως γιατί η «περιπέτεια» του/«στην φυλακή, χωρίς να ξέρει γιατί», συμβολοποιεί την αλλοτρίωση των κανόνων του κράτους δικαίου, αλλά και την κυρίαρχη κυβερνητική αντίληψη.

Από τον χώρο των Επιχειρήσεων

Οι συνομιλητές μας αναφέρθηκαν στους «θεσμικούς» επιχειρηματικούς παράγοντες της χώρας, όπως οι Όμιλοι Κοç και Sabancı, οι οποίοι έχουν πολυσχιδή δραστηριότητα και φαίνεται να καθορίζουν την τοπική αντίληψη για το «επιχειρείν».

Από τον Πολιτισμό

Ο Yılmaz Güney (ηθοποιός, σεναριογράφος και σκηνοθέτης) δίνει το στίγμα του «ποιοτικού» τουρκικού κινηματογράφου, με έργα που διεισδύουν στην κοινωνική πραγματικότητα και αναδεικνύουν πώς αυτή καθορίζει συναισθήματα και συμπεριφορές.

Οι αναφορές για τον Güney χρωματίζονται από θαυμασμό και σεβασμό.

Ο ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΙΝΑΙ ΔΥΣΑΝΑΛΟΓΑ «ΦΤΩΧΟΣ» ΣΕ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ, ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΦΑΙΡΑΣ

Διαπιστώνεται ότι, ενώ στον χώρο της πολιτικής, *stricto sensu*, περιγράφεται ένα μάλλον «στείρο» τοπίο ως προς τις προσωπικότητες που θα μπορούσαν να αποτελέσουν δυνητικούς *game changers*, οι υπόλοιπες εκφάνσεις της Δημόσιας ζωής προσφέρουν τέτοια παραδείγματα (έστω και ολιγάριθμα). Με άλλα λόγια, η πολιτική *elite* φαίνεται να «υστερεί» σε σχέση με τους ομόλογούς της, των άλλων κλάδων, όπως συμβαίνει σε πολλές άλλες χώρες

Στο πλαίσιο αυτό, θα είχε ενδιαφέρον η μελέτη των τρόπων αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτών των *elites*, αλλά και των αναπαραστάσεων κάθε πλευράς για τις άλλες.

2.6. Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Αποτελεί κοινό τόπο ότι η Τουρκία σήμερα διεκδικεί την εδραίωση του ρόλου μιας περιφερειακής δύναμης, ώστε να κατοχυρώσει τον προσδιορισμό της ως «ένας από τους μεγάλους/ισχυρούς παγκόσμιους παίκτες».

«Προφανώς και η Τουρκία ασφυκτιά στα υφιστάμενα σύνορά της, εξ ου και οι συνεχείς αποστροφές στον λόγο του Erdoğan για την ανάγκη αναθεώρησης της Λωζάννης. Που δεν είναι μόνο στο Αιγαίο, είναι και στη Μέση Ανατολή... η συνθήκη της Λωζάννης είναι το πιστοποιητικό γέννησης της Τουρκίας, ασφυκτιά στα υφιστάμενα σύνορά της και θέλει κάτι περισσότερο και θεωρεί ότι της αναλογεί κάτι περισσότερο. Προσέξτε, όχι απαραίτητως όπως κάποιος μπορεί να πει με εδαφικές κατακτήσεις. Με επιρροή, με έλεγχο, με διείσδυση οικονομική, με διείσδυση πολιτιστική. Δηλαδή αν δούμε τι κάνει η Τουρκία στην Αφρική ας πούμε, θα καταλάβουμε».

Αυτή η διαπίστωση αποτελεί το φίλτρο ανάγνωσης των τρόπων άσκησης, αλλά και του *rationale* της τουρκικής διπλωματίας.

«Θεωρώ ότι η Τουρκία αξιοποιεί την παρουσία της και τον ρόλο της στους διεθνούς οργανισμούς στους οποίους βρίσκεται ή αξιοποιεί τις δομές οι οποίες διαμορφώνονται σε σχέση με την οικονομική συνεργασία, σε σχέση με παραδοσιακούς εταίρους, τουρκογενείς λαούς ας πούμε. Αλλά θεωρώ ότι αυτή είναι μία περίοδος όπου το στίγμα των κινήσεων της Τουρκίας διπλωματικά είναι στις διμερείς σχέσεις, όχι στις πολυμερείς σχέσεις, στους πολυμερείς οργανισμούς. Νομίζω λοιπόν ότι αξιοποιεί πολύ και τα ερείσματά της στη Λιβύη και στην επαφή της με την κυβέρνηση της Λιβύης για να ενισχύσει τον ρόλο της, αξιοποιεί πολύ τις παραδοσιακές συμμαχίες της στην περιοχή, ας πούμε με το Αζερμπαϊτζάν ή με το Πακιστάν αλλά προσπαθεί να κατευθύνει τη συνεργασία της με τις μεγάλες δυνάμεις με έναν τρόπο που να κατοχυρώσει

τον ρόλο της σε διάφορες περιοχές. Δηλαδή χρησιμοποίησε τη συμμαχία της με το Αζερμπαϊτζάν για να ενισχύσει τον ρόλο της στον Καύκασο, τώρα θα έχει άλλο ένα επίπεδο όπου θα μπορεί να συνδιαλέγεται και να συνεργάζεται με τη Ρωσία».

Παράλληλα, η αντίληψη αυτή φαίνεται να υποστηρίζεται από τη ρητορική του Erdoğan, αλλά και των συνεργατών του, η οποία διακηρύσσει τη διεκδίκηση πρωτεύοντος ρόλου, με σθένος και χωρίς προσχήματα μετριοπάθειας.

«Ο Erdoğan χρησιμοποιεί ένα σύνθημα, ότι «ο κόσμος είναι μεγαλύτερος από τους πέντε (the world is bigger than five)», θέλοντας να πει ότι η ισχύς στον κόσμο δεν περιορίζεται σε αυτούς τους πέντε που είναι στο συμβούλιο ασφαλείας, αλλά είναι ευρύτερη, και «εγώ μέσα σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο είμαι ένας από τους μεγάλους». Θέλω λόγο και ρόλο και μια καρέκλα γύρω από ένα τραπέζι στο οποίο κάθονται οι μεγάλες χώρες αυτού του κόσμου. Το λέει αυτό και το επαναλαμβάνει, και όχι μόνο αυτός, αλλά και ο άνθρωπος που από πολλούς θεωρείται το alter ego του, κι αν θέλετε, ο στρατηγικός εγκέφαλος πίσω από όλα αυτά που είναι ο İbrahim Kalin, που είναι τυπικώς ο εκπρόσωπος τύπου της τουρκικής Δημοκρατίας, αλλά κατά βάση είναι το strategic mind πίσω από... Δηλαδή, αν διαβάσετε πράγματα που λέει ο Kalin, όλα κινούνται γύρω από το ότι "Εμείς δεν είμαστε μόνο Ευρωπαίοι, δεν είμαστε μόνο ΝΑΤΟ, είμαστε η Τουρκία, που παίζουμε με όλους, έχουμε ρόλο και άποψη για όλα τα πράγματα, και ο κόσμος είναι μεγαλύτερος από τους πέντε, και γενικώς είμαστε δύναμη που έχουμε λόγο και ρόλο στο τραπέζι". Μπορεί να τα παραλένε, αλλά αυτό είναι που πιστεύουν».

Μια δεύτερη διάσταση αυτού του αυτοπροσδιορισμού φαίνεται να είναι η **«αναθεώρηση»** του διεθνούς προσανατολισμού της χώρας, που σηματοδοτεί την «απόσχιση» από τη Δύση και την αναζήτηση στίγματος και συμμαχιών στην Ανατολή.

«Νομίζω ότι είναι υπό αναθεώρηση. Δηλαδή είναι εμπεδωμένος ο ρόλος της Τουρκίας στο δυτικό σύστημα αλλά πιστεύω ότι ο Erdoğan θεωρεί ότι πρέπει να αναθεωρήσει αυτή την πολιτική, πιστεύοντας ότι η Δύση είναι σε κάθοδο, η Ανατολή είναι σε άνοδο, δεν έχει κανένα λόγο να ταυτίζεται με αυτούς οι οποίοι πέφτουν, αντιθέτως έχει πολλούς λόγους να αρχίζει να συνεργάζεται με αυτούς οι οποίοι ανεβαίνουν. Η πεποίθηση του Erdoğan είναι ότι δεν έχει να

περιμένει πάρα πολλά από τη Δύση, η προοπτική ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι εκτός κάθε πραγματικότητας, άλλωστε δεν το θέλει ούτε καν ο ίδιος ο Erdoğan, θεωρεί ότι η Τουρκία είναι πολύ μεγάλη για να μπει σε αυτή τη διαδικασία και έχει και πάρα πολλές υποχρεώσεις, ε; Δηλαδή κράτος δικαίου, Δημοκρατία κλπ., πράγματα που δεν αρέσουν στον πρόεδρο. Από την άλλη, με την Ανατολή υπάρχει ένας κοινός τόπος και μία κοινή αντίληψη για το γεγονός ότι πρέπει το διεθνές σύστημα με κάποιο τρόπο να γίνει πιο δίκαιο».

«Εξ ου και οι κατά καιρούς κουβέντες του Erdoğan ότι θα πρέπει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών να αναθεωρηθεί, θα πρέπει να μπουν και άλλες χώρες ως μόνιμα μέλη του συμβουλίου ασφαλείας, μεταξύ των οποίων και η Τουρκία - βέβαια λέει και για άλλες χώρες- να έρθει πιο κοντά δηλαδή, να επικαιροποιηθεί, να έρθει πιο κοντά στα δεδομένα του 21ου αιώνα. Το ίδιο πάνω-κάτω λέει και για άλλους οργανισμούς διεθνείς η Τουρκία. Θεωρώ ότι δεν είναι αναθεωρητική μόνο σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή, σε σχέση με το Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο, είναι γενικότερα ένας αναθεωρητής του διεθνούς συστήματος που πιστεύει ότι όταν κάποια στιγμή έχει τον τρόπο, σε συνέργεια, σε σύμπραξη μαζί κάποιους άλλους, μπορεί αυτό να το πετύχει. Δεν λέω επιθετικά, δεν λέω πολεμώντας, λέω σταδιακά».

Ο υποκείμενος **αντι-αμερικανισμός**, που εκδηλώνεται άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο έντονα, αποτελεί μια περαιτέρω έκφραση αυτής της γεωπολιτικής στάσης και πεποίθησης.

«Ότι υπάρχει αντιαμερικανισμός διότι η Τουρκία θα μπορούσε να είναι μία χώρα ανταγωνιστική προς την Αμερική. Ή ότι θα έπρεπε να είναι ίσος προς ίσον, εξ ου και όλη αυτή η λαϊκή pop κουλτούρα τέλος πάντων με τους τουρκοαμερικανικούς πολέμους που κερδίζει ο σούπερ Τούρκος τον Αμερικανό».

Το συναισθηματικό υπόβαθρο αυτής της στάσης εντοπίζεται σε μια μορφή **συνδρόμου ανωτερότητας** το οποίο τροφοδοτείται από την ενσωμάτωση ενός «ένδοξου και μεγαλειώδους παρελθόντος», του οποίου η χώρα σήμερα νιώθει «κληρονόμος», «συνεχιστής» και «θεματοφύλακας».

«Εδώ μιλάμε για μία ελίτ η οποία έχει συναίσθηση ότι έχει συνέχεια 2.000 ετών, η οποία θεωρεί ότι είναι κληρονόμος αυτοκρατοριών».

«Θα μπορούσαμε όμως στο ΝΑΤΟ. Και με κοιτάει έτσι λίγο περιπαικτικά και μου λέει “Κοίταξε παιδί μου” με συγκατάβαση “πιστεύεις σοβαρά ότι η Τουρκία θα εναποθέσει βασικά εθνικά της συμφέροντα σε έναν οργανισμό τόσο προσωρινό όπως το ΝΑΤΟ”;».

**Η ΕΘΝΙΚΗ ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ ΜΕΤΑΤΡΕΠΕΤΑΙ
ΣΕ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΚΑΘΩΣ ΒΙΩΝΕΤΑΙ ΩΣ
ΣΤΟΧΟΣ, ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΝΑ ΙΔΙΟΤΥΠΟ
ΑΜΑΛΓΑΜΑ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ
ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ**

Κατά συνέπεια, δημιουργείται ένα κυρίαρχο ερμηνευτικό σχήμα το οποίο φαίνεται δυσανάγνωστο και ίσως μεγαλομανές, εκ πρώτης όψεως, αιτιολογεί όμως επαρκώς τον τρόπο με τον

οποίο η Τουρκία προσεγγίζει το παγκόσμιο γίνεσθαι, αλλά και τις ισορροπίες/ διαιρέσεις/ δυναμικές, μέσα σε αυτό:

«Δηλαδή η Τουρκία αισθάνεται ότι δεν είναι ούτε Δύση ούτε Ανατολή, είναι κάτι σαν τον τάφο του Μωάμεθ που αιωρείται μεταξύ του ναδύρ και του ζενίθ. Αισθάνεται όμως αρκετά ισχυρή και αρκετά μεγάλη για να παραμείνει σε αυτήν. Αν πάμε στο επίπεδο των αντιλήψεων που μπορεί να δει κανείς ακόμα και στην ελίτ της Τουρκίας, στους διπλωμάτες, η Τουρκία αισθάνεται... είναι πάρα πολύ παραδοσιακή στην πρόσληψή της απέναντι στις διεθνείς σχέσεις και στη διεθνή κοινωνία. Δηλαδή βλέπει τις δικές μας ανησυχίες ας πούμε, τα ζητήματα της διεθνοποίησης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όλα αυτά τα πράγματα η Τουρκία τα βλέπει σαν κάτι αστειότητες, τα αντιλαμβάνεται σαν καπρίτσια. Είναι φράση που τη χρησιμοποίησε ο Τούρκος πρόεδρος της Δημοκρατίας το 1957 για να περιγράψει το ελληνικό ενδιαφέρον για την αυτοδιάθεση της Κύπρου. Συγγνώμη αλλά το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης δεν

είναι καπρίτσιο αλλά έτσι το είπε στους Αμερικάνους. Σε αυτά τα πράγματα οι Τούρκοι είναι πολύ παραδοσιακοί, έχουν μία αντίληψη αυτάρκειας στην ισχύ».

Μια περαιτέρω έκφανση αυτής της συναισθηματικής συγκρότησης, αποτελεί και η εγγενής αδυναμία της χώρας να «εμπιστευτεί» άλλες χώρες ή και διεθνείς οργανισμούς, καθώς δεν αισθάνεται ότι αποδέχονται/ αναγνωρίζουν τη δική της «αυτό-εικόνα», αλλά τις θεωρεί και εχθρικές ως προς την ίδια την υπόσταση της («Το Σύνδρομο των Σεβρών»).

«Ιστορικά έχει μία μεγάλη καχυποψία που έχει να κάνει με το ότι βλέπει τις άλλες χώρες ότι προσπαθούν και θα ήθελαν να τη διαλύσουν, να την κάνουν πιο μικρή. Και αυτό είναι μία πολύ βαθιά καχυποψία που θα έλεγα ότι υπάρχει σε όλους τους Τούρκους. Τώρα από 'κει και πέρα καταλαβαίνουν βέβαια ότι δεν μπορεί να ζήσει μόνη της και ότι καμιά φορά μπορεί να είναι και πιο επικίνδυνο το να είναι απομονωμένη αλλά από την άλλη πλευρά αυτό δεν είναι μία εύκολη βάση συμμαχίας».

**ΚΟΙΝΟΣ ΤΟΠΟΣ: Η ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ
ΤΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ
ΑΝΩΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΔΙΕΠΕΙ
ΤΗΝ ΑΥΤΟΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ
ΕΙΝΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΠΟΥ
ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΤΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ: Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΔΕΝ
ΕΤΕΡΟΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΕΤΑΙ ΩΣ
«ΑΝΤΙΔΥΤΙΚΗ», ΑΛΛΑ
ΑΥΤΟΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΕΤΑΙ ΩΣ
«ΝΕΟ - ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ»**

Στο σημείο αυτό εντοπίζεται ένα κομβικό σημείο τριβής μεταξύ των συνομιλητών μας. Ειδικότερα, φαίνεται να υπάρχουν διαφορετικές απαντήσεις στο ερώτημα εάν θα πρέπει να «επιτραπεί» στην Τουρκία να διεκδικήσει τον ρόλο του «Ρυθμιστή»/ «Κυρίαρχου» στην ευρύτερη περιοχή. Η στάση του κάθε συνομιλητή προς το πολιτισμικό/ θρησκευτικό δεδομένο, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την απάντηση του.

2.7. Η ΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Το τοπίο που περιέγραψαν οι συνομιλητές μας συνοψίζεται στην αποστασιοποίηση της Τουρκίας από τους παραδοσιακούς της συμμάχους και στη δημιουργία ενός νέου πλέγματος συμμαχιών, που πιθανότατα αποτελούν τον πρόδρομο μιας καινοφανούς κατάστασης στο παγκόσμιο σκηνικό.

Ειδικότερα:

Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ Ε.Ε ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

- Δεν υπάρχει ενιαία γραμμή, καθώς υπερτερούν τα ιδιαίτερα «συμφέροντα» κάθε χώρας.
- Παραδοχή των πολιτειακών ελλειμμάτων της Τουρκίας, αλλά δεν παύει να είναι indispensable partner (οικονομία, μετανάστευση, NATO).
- Πολιτική καρότου και μαστίγιου.
- Γερμανία: φιλική διάθεση, τουρκικός πληθυσμός στην χώρα, οικονομικές σχέσεις/ *«Η Γερμανία έχει πλουτίσει από τις πωλήσεις όπλων στην Τουρκία».*
- Γαλλία: ανταγωνισμός στην Ανατολική Μεσόγειο
- Με το «Προσφυγικό» αναδεικνύεται ως «αναγκαίο κακό», αλλά ταυτόχρονα, αρχίζει να εντάσσεται στην agenda η ανάγκη για μία νέα συναλλακτική σχέση σε διάφορα ζητήματα/ *«Όλοι αναγνωρίζουν πια ότι η Τουρκία είναι μία χώρα με - ακόμα μεγαλύτερη από πριν- γεωπολιτική σημασία και γεωπολιτικό ρόλο και την ίδια στιγμή αναγνωρίζουν ότι είναι μία χώρα η οποία όταν αισθάνεται ότι αδικείται ή αισθάνεται ότι θέλει να ενισχύσει τον ρόλο της, δεν θα διστάσει να προβεί σε αυθαίρετες, επιθετικές, παράνομες ενέργειες. Και νομίζω ότι αυτό διαπιστώνεται από τον κόσμο γενικά και εδώ πρέπει να κάνουμε και μία κριτική και στη Δύση, ότι χειρίζεται αυτό το ζήτημα με κυνισμό αλλά όχι με μία προσπάθεια για μία νέα στρατηγική σχέση με την Τουρκία η οποία θα απαιτούσε -και αυτό είναι που θέλει η Τουρκία- μία νέα συναλλακτική σχέση σε διάφορα ζητήματα. Εγώ θεωρώ όμως ότι αυτό γίνεται όλο και περισσότερο αντιληπτό από τον διεθνή παράγοντα, ότι η Τουρκία έχει πια το βάρος όπου διεκδικεί και απαιτεί να έχει μεγαλύτερο ρόλο και μεγαλύτερο διάλογο και συνεργασία με τους σημαντικούς παίκτες και ότι ο μόνος τρόπος να τη διαχειριστεί κάποιος είναι με έναν τρόπο συναλλακτικό».*

Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΗΠΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

- Παραδοσιακά, η Τουρκία είναι απαραίτητη στις ΗΠΑ για τον «έλεγχο της περιοχής»/ *«Είναι πάρα πολύ σημαντικό γεωπολιτικό οικόπεδο για να θέλει κανείς να τη χάσει».*
Αλλά:
- Αλλαγή αντιλαμβανόμενου status/ *«Πλέον δεν αποτελεί έναν σύμμαχο, αλλά έναν δύσκολο εταίρο».*
- Απογοήτευση από την πορεία του Erdoğan/ *«Σήκωσαν πάρα πολύ ψηλά τον πήχη, κρίνοντας από τον Erdoğan, τον πρώτο Erdoğan από έναν ηγέτη ο οποίος φαινόταν ότι ήθελε να είναι μεταρρυθμιστής, από έναν ηγέτη ο οποίος παρέπεμπε σε έναν χριστιανοδημοκράτη του Ισλάμ, σε μία Μέρκελ ως πούμε του Ισλάμ - συντηρητικός μεν, φιλελεύθερος δε- από έναν ηγέτη ο οποίος θα μπορούσε να αποτελέσει το σημείο αναφοράς για το πολιτικό Ισλάμ και θα μπορούσε να αποτελέσει και το υπόδειγμα από πλευράς Δυτικών απέναντι σε άλλες μουσουλμανικές ηγεσίες, αυτό δε συνέβη. Αυτή τη στιγμή νομίζω ότι είναι διάχυτη η απογοήτευση για τον Erdoğan».*
- Ενόχληση από την κλίση του Erdoğan προς την ανατολή και ειδικότερα τη συνεργασία του με τη Ρωσία (S400), που μπορεί να οδηγήσει την Τουρκία ενώπιον διλημμάτων/ *«Θέλουν να του ασκήσουν μεγάλη πίεση - αντιθέτως με την προηγούμενη ηγεσία Trump- να τον βάλουν σε μία λογική ότι "Πρέπει να επιλέξεις, δεν μπορείς να πατάς σε δύο βάρκες"».*
- Επίδραση αντιπαράθεσης με Ισραήλ.
- Μια αλλαγή ηγεσίας στην Τουρκία θα ήταν επιθυμητή.
- Η νέα αμερικανική κυβέρνηση αναμένεται να δείχνει λιγότερη ανοχή προς την Τουρκία, τόσο ως προς τις διπλωματικές της πρωτοβουλίες, αλλά και προς την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Διαδικασία αποδόμησης εκ μέρους αναλυτών, στρατιωτικών παραγόντων... («frenemy», «αναξιόπιστη»).

Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Περιβάλλον πολλών «ταχυτήτων»:

- Το Κατάρ αναδεικνύεται σε σύμμαχο και υποστηρικτή/ χρηματοδότη της Τουρκίας/ *«Έχει φτιαχτεί μία τουρκική βάση στην Ντόχα, υπάρχει μία στενή συνεργασία μεταξύ Τουρκίας και Κατάρ στη Συρία, στη Λιβύη».*
- Ο λόγος του Erdoğan έχει αφήτηση στην κοινωνία καθώς ενδύεται τον ρόλο του υπερασπιστή των αδυνάτων/ *«Είστε τα θύματα, οι αποικιοκράτες δυτικοί» λέει ας πούμε στην Αφρική "οι κακοί Ισραηλινοί που εκμεταλλεύονται τους Παλαιστίνιους λέει" στη Μέση Ανατολή και ούτω καθεξής. Λέει στον καθένα ό,τι θέλει να ακούει».*
- Ηγεσίες των κρατών (εκτός Κατάρ): αίσθηση καχυποψίας καθώς αναγνωρίζεται η «επεκτατική» διάθεση, αλλά και ο σύνδεσμος με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους/ *«Η αίσθηση που υπάρχει είναι ότι ο Erdoğan είναι εδώ για να γεμίσει κάθε κενό που αφήνουμε, και πολλοί λένε "όχι, δεν πρέπει να τον αφήσουμε να το κάνει, γιατί δεν ξέρουμε τι γίνεται, γιατί συνομιλεί με τους αδελφούς μουσουλμάνους" ή οτιδήποτε άλλο, που για πολλά από αυτά τα καθεστώτα είναι μεγάλος κίνδυνος υπαρξιακού χαρακτήρα».*
- Ανταγωνιστική στάση/ *«Υπάρχει πάντοτε μία παλιά αντιπαλότητα από την εποχή που οι Τούρκοι ήταν κυρίαρχοι στον αραβικό χώρο. Αυτό δεν φεύγει εύκολα και νομίζω ότι η Τουρκία, η κυβέρνηση Erdoğan, με πολύ κακές επιλογές έχει κάνει ότι μπορεί και για να το καλλιεργήσει».*
- Πρόδηλη «εχθρότητα» από τη Λιβύη/ *«Πήγε να χτίσει μετά βαΐων και κλάδων αυτή την αεροπορική βάση στα σύνορα με την Τυνησία σχεδόν ας πούμε που την ισοπέδωσαν κι αυτήν. Και μάλιστα ένα εικοσιτετράωρο αφού ήταν σε αυτή τη βάση ο Akar μαζί με τον Yaşar Güler, τον αρχηγό των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Άρα δηλαδή ήταν και ένα σημάδι, ένα μήνυμα ότι "Κοίταξε να δεις, δεν θα είσαι ποτέ ασφαλής στην Λιβύη».*

Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

- Η Τουρκία είναι για την Ρωσία πολλαπλά «χρήσιμη»:
 - Επιρροή σε τρίτες χώρες, π.χ. Συρία, Λιβύη
 - Κοινό «αίσθημα»/ *«Μοιράζονται την κοινή απογοήτευση για τη στάση της Δύσης απέναντί τους... ότι η Δύση δεν τους κατανοεί, ότι η Δύση δεν δείχνει ευαισθησία απέναντι στα συμφέροντά τους».*
 - Ροκάνισμα» των Θεσμών της Δύσης/ *«Μία χώρα η οποία είναι κράτος-μέλος του ΝΑΤΟ και όσο πιο κοντά έρχεται με τη Ρωσία -έστω και αν αυτό γίνεται τύποις- τόσο περισσότερο υπονομεύει τη συνοχή του ΝΑΤΟ».*
 - Πρόσβαση στο Μουσουλμανικό στοιχείο/ *«Δίνει τη δυνατότητα στη Ρωσία μέσω του Ιράν να προσεγγίζει το Σιιτικό Ισλάμ, μέσω της Τουρκίας να προσεγγίζει το Σουνιτικό Ισλάμ και να δείχνει ότι τελικά η Ρωσία δεν είναι μία χώρα ορθόδοξη η οποία έχει πρόβλημα με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της. Κυρίως μετά τα γεγονότα στην Τσετσενία, και όχι μόνο, γενικότερα στον ρωσικό Καύκασο».*
 - Ενεργειακή συνεργασία
- Κοινό μοντέλο διοίκησης/ *«Ενός ανδρός αρχή».*
- Θεωρείται ωστόσο «συγκυριακή» συμμαχία, χωρίς μακροπρόθεσμη προοπτική/ *«Είναι μια συμμαχία βάσει συμφερόντων, τα οποία όμως συγκρούονται κιόλας μεταξύ τους. Μπορεί να έχουν βρει κοινούς τόπους και να συνομιλούν, αλλά έχουν και πολλά πεδία στα οποία τα συμφέροντά τους συγκρούονται».*

Ο ΑΓΝΩΣΤΟΣ Χ: Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΗΒ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

- Φόβοι ότι το Brexit θα δημιουργήσει νέα δυναμική συνεργασιών/ *«Ο Τζόκερ. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει τι θα κάνουν για να αποδείξουν ότι είχαν δίκαιο».*

ΓΙΑ ΤΟΥΣ OPINION LEADERS, Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΕΔΑΦΙΚΗ

Για τους συνομιλητές μας, η απώλεια εμπιστοσύνης προς την Τουρκία ή ακόμη και οι «εύθραυστες» συμμαχίες της με άλλες χώρες, δεν πρέπει να οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι η χώρα βρίσκεται σε πορεία απομόνωσης.

**TRUTH
HURTS.**

Τόσο τα μετρήσιμα δεδομένα (έκταση, πληθυσμός, γεωγραφική θέση, πρόσβαση στον μουσουλμανικό κόσμο) όσο και η «συμπεριφορά» της («ταραξίας») επιβάλλουν να αποτελεί μέρος των γεωπολιτικών σχεδιασμών και της επιτρέπουν να δημιουργεί, κατά περίπτωση, τους δικούς της κανόνες του παιχνιδιού.

2.8. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΤΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ «ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ» ΣΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΣΤΑΣΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Κατά γενική ομολογία, η παράμετρος «ελληνοτουρκικές» σχέσεις αντιμετωπίζεται από το διεθνές περιβάλλον ως «διμερής» διαφορά. Κατά συνέπεια, η επίδραση των σχετικών εξελίξεων στην αναπαράσταση της Τουρκίας είναι ιδιαίτερα περιορισμένη.

«Νομίζω ότι είναι το λιγότερο που απασχολεί τον υπόλοιπο κόσμο. Η Λιβύη, ας πούμε είναι ένα πεδίο πολύ πιο σημαντικό, η Συρία είναι ένα πεδίο πολύ πιο σημαντικό, η πολιτική της σε σχέση με μουσουλμανικά κράτη, σε σχέση με το

Ισλαμικό Κράτος, σε σχέση με την ισλαμική τρομοκρατία είναι πολύ πιο σημαντική από τα ελληνοτουρκικά, που δυστυχώς θεωρώ ότι μόνο εμείς τα βλέπουμε, δεν απασχολούν κάποιον άλλο».

**ΟΙ OPINION LEADERS
ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΟΥΝ ΕΜΜΕΣΑ ΤΗΝ
ΧΑΜΗΛΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟ
ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ AGENDA**

«Εκτός αν έχουμε μία έξαρση έντασης, βλέπε Ίμια, βλέπε

Ορυς Reis, βλέπε προσφυγομεταναστευτικό, δεν θεωρούν ότι τα ελληνοτουρκικά είναι ο κυριότερος παράγοντας μέσω του οποίου θα κρίνουν την στάση και τελικά τη χρησιμότητα της Τουρκίας».

Η βαρύτητα της παραμέτρου αυξάνεται όμως σε περιόδους έντασης, όπου μπορεί να απειλούνται ευρύτερες ισορροπίες στην περιοχή και ο διεθνής παράγοντας να αισθάνεται «βαλλόμενος», τόσο πραγματολογικά, όσο και συμβολικά.

«Είναι σημαντικές μόνο στο μέτρο που επηρεάζουν γενικά την ευρωπαϊκή πολιτική ή επηρεάζουν τη σταθερότητα και το ΝΑΤΟ και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Δηλαδή πρόσφατα οι προσπάθειες της Τουρκίας να επεκταθεί στην Ανατολική Μεσόγειο δημιούργησαν τα προβλήματα. Δηλαδή το γεγονός ότι η Ανατολική Μεσόγειος είναι ένας τόπος που μοιραία ενδιαφέρει πολλές ευρωπαϊκές δυνάμεις όπως η Γαλλία, έχουν δημιουργήσει μία συσπείρωση εναντίον της».

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί η μεμονωμένη αναφορά σε «μετατόπιση» της σχετικής οπτικής της Ε.Ε, που όμως δεν έχει ακόμη παγιωθεί σε παραγωγή πολιτικής.

«Στο πλαίσιο μιας προσπάθειας που έχει ενταθεί μετά το πραξικόπημα, αρχίζοντας από το 2018 και την απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μαρτίου του '18, ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει ολοένα και περισσότερο τη σημασία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων και του Κυπριακού. Γίνεται πιο σημαντικό, δεν είναι όμως ακόμη αρκετά σημαντικό».

2.9. Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΜΕ

Σύμφωνα με τους συνομιλητές μας, η διαχείριση της θεματικής «Τουρκία» από τα ελληνικά (κυρίως ηλεκτρονικά: τηλεόραση και διαδίκτυο) μέσα χαρακτηρίζεται από:

- A. Την καλλιέργεια αμετροέπειας για λόγους εντυπωσιασμού.
- B. Την προσήλωση στην αναπαραγωγή στερεοτύπων.
- Γ. Την απουσία εμβάθυνσης στην πραγματικότητα της χώρας.

A. Καλλιέργεια αμετροέπειας για λόγους εντυπωσιασμού

Η αμετροέπεια (ως αντίποδας της ψυχραιμίας) αποτελεί το κριτήριο τόσο για τη διαμόρφωση του περιεχομένου, όσο και για την επιλογή των φορέων του λόγου

Ειδικότερα:

- Η συμμετοχή της θεματικής «Τουρκία» στην agenda είναι δυσανάλογα μεγάλη, σε σχέση με την βαρύτητα των ειδήσεων που μεταφέρονται.

«Εμένα η άποψή μου είναι ότι η κάλυψη της Τουρκίας στον Τύπο πλέον είναι υπερβολική και ως ποσότητα. Δηλαδή, εγώ πραγματικά δεν καταλαβαίνω για ποιο λόγο πρέπει να έχω κάθε πρωί αναφορά στο ΣΚΑΪ για το τι γίνεται στην Τουρκία. Δεν αντιλαμβάνομαι γιατί είναι σημαντικό αυτό».

«Απλά, εμένα αυτό που πραγματικά με ενοχλεί ως πολίτη είναι ότι δεν καταλαβαίνω γιατί πρέπει κάθε μέρα, κάθε πρωί να ξυπνάω και να ακούω κάτι για την Τουρκία το οποίο διαμορφώνει μέσα στην ημέρα μια διαδικασία, δηλαδή τροφοδοτεί έναν φαύλο κύκλο, και είναι όλοι "Είπε αυτός, πού το είπε, γιατί το είπε", μετά παίρνουν τηλέφωνο στα υπουργεία, "Έκανε αυτή τη δήλωση ο Χ. Γιατί την έκανε; Πώς απαντάτε;" Το ένα τροφοδοτεί το άλλο, άκαιρα, και χωρίς λόγο. Πραγματικά αναίτια».

«Όταν βγαίνει κάποιος και λέει μία μπούρδα, ο τελευταίος τροχός της αμάξης στην Τουρκία, ένας βουλευτής ότι “θα τους πετάξουμε στη θάλασσα” “θα μπούμε στην Ψέριμο” όλο αυτό τέλος πάντων, υπάρχει ένα τεράστιο στρες να καλυφθεί».

- Μεγιστοποίηση της είδησης και χρήση τεχνικών «εντυπωσιασμού» *«Στην Ελλάδα όμως, κυρίως τα ηλεκτρονικά και ψηφιακά μέσα, νομίζω ότι έχουν χάσει τον έλεγχο και μεγαλοποιούν το οτιδήποτε. Δηλαδή, όταν είχαμε την κρίση του Αυγούστου με το Ους Reis, καταλαβαίνω ότι το Ους Reis ήταν εκεί, είχε δίπλα του πολεμικά πλοία, δύσκολο να το αποφύγεις. Αυτό το αντιλαμβάνομαι, αλλά το jump on every opportunity επειδή βγήκε ένα τουρκικό βίντεο, έγινε μια δήλωση ή οτιδήποτε, νομίζω ότι δεν προσφέρει απολύτως τίποτα, δηλαδή τα κάνει τα πράγματα πολύ χειρότερα».*

«Όταν η λέξη έχει χάσει κάθε νόημα, γιατί «καλημέρα» αν πει, είναι πρόκληση, μετά πρέπει να βρούμε και άλλες κλίμακες για να χαρακτηρίσουμε μια όντως επιθετική δήλωση».

- Προσφορά βήματος σε ανεύθυνους, μη επαρκώς καταρτισμένους ή ακόμη και ιδεοληπτικούς φορείς λόγου. *«Έχουν βρει στασίδι στα κανάλια άτομα τα οποία -δεν έχει σημασία αν είναι πρώην διπλωμάτες, πρώην στρατιωτικοί, πρώην το ένα, πρώην το άλλο- λένε αυτό που νομίζουν ότι ο κόσμος θέλει να ακούσει. Και υπάρχει ένας διαγωνισμός-ανταγωνισμός για το ποιος θα πει τη μεγαλύτερη ατάκα. Όπως θα πρέπει να φιλτράρουν τι έρχεται από την Τουρκία πρέπει να φιλτράρουν και αυτούς που βγαίνουν να μιλούν για την Τουρκία. Το γεγονός ότι δεν το κάνουν είναι δικό τους θέμα. Νομίζω όμως ότι θα το βρούμε μπροστά μας. μην πω κάτι άλλο».*

B. Προσήλωση στην αναπαραγωγή στερεοτύπων

Το είδος των ειδήσεων που επιλέγονται, αλλά και η διαχείρισή τους δεν προσφέρει στο ακροατήριο τα ερεθίσματα εκείνα που θα κινητοποιούσαν τη διαδικασία «αναπλασίωσης» του συλλογικού ορισμού της «Τουρκίας», μέσα από νέες προσλαμβάνουσες.

«Όλα τα παραδοσιακά κλισέ για την Τουρκία υπάρχουν. Δηλαδή, η εικόνα που διαμορφώθηκε για δεκαετίες, αυτή σε έναν βαθμό αναπαράγεται και από τα μέσα ενημέρωσης».

Το ειδησεογραφικό περιεχόμενο φαίνεται να λειτουργεί ως «ενισχυτής» των στερεοτύπων, καθώς εστιάζει σε πληροφορίες που «υπενθυμίζουν» ότι η Τουρκία είναι.... / παραμένει.... / θα είναι...

Συνομιλητές μας από τον χώρο των ΜΜΕ αναφέρθηκαν επίσης στην «υποχρέωση» να προσαρμόσουν τη δική τους προσέγγιση στον κυρίαρχο λόγο και να συμμετέχουν στη διαίωνιση του στερεοτύπου.

«Όταν διαμορφώνεται μια κατάσταση όπου δημιουργείται μία περιρρέουσα ατμόσφαιρα αρνητική, είναι πολύ πιθανό κάποιος που ασχολείται με τα ελληνοτουρκικά να δεχτεί μια παραίνεση που να είναι "Εντάξει, ξέρουμε ότι είσαι μετριοπαθής και θέλεις να τα δεις... Αλλά μη βγούμε και θετικά, όταν όλοι τους βρίζουν.... Δηλαδή, υπάρχει ένα stereotype, με την ευρεία έννοια του stereotype, ότι μην ξεφύγουμε και τελείως για να είμαστε μέσα κι εμείς, γιατί αν δεν είμαστε, τι θα πουν";».

Γ. Απουσία εμπάθυνσης στην πραγματικότητα της χώρας

Παρά τον μεγάλο χώρο που καταλαμβάνει η θεματική Τουρκία, οι εννοιολογικές διαστάσεις που αυτή περιέχει είναι περιορισμένες και επαναλαμβανόμενες, καθώς το εύρος των πεδίων αναφοράς είναι ασφυκτικά μικρό.

«Η καθημερινή σύνδεση δεν αναφέρεται στην αντιπολίτευση, δεν αναφέρεται στις δυναμικές της κοινωνίας πέρα από τον στρατιωτικό προσδιορισμό της».

«Ενώ υπάρχει τόση συζήτηση και διατίθεται τόσος χρόνος, το εύρος του πολιτικού διαλόγου περιορίζεται. Είναι δύο αντίστροφες διαδικασίες».

Το «έλλειμμα» αυτό οφείλεται:

- στην απόλυτα ελεγχόμενη πληροφορία που μεταδίδεται από τα τουρκικά μέσα και στη σημαντική απουσία ανταποκριτών από μεγάλα διεθνή μέσα, αλλά και στην τάση αναπαραγωγής των ειδήσεων, χωρίς τη βάση του φιλτραρίσματος,
- στην απουσία ενδιαφέροντος για διερεύνηση λιγότερο εμφανών πτυχών του τοπικού γίνεσθαι.

«Είναι τελείως Putinesque αυτό το σύστημα το μιντιακό τώρα στην Τουρκία. Είναι κατά βάση σαν να το 'χει φτιάξει ο Πούτιν, έχει μεταφερθεί η τεχνογνωσία, δεν το συζητάμε. Αλλά το πρόβλημα είναι ότι αν κάποιος είναι εκεί, βλέπει μόνο τον Erdoğan. Είναι αυτό που είπαμε στην αρχή, ότι ξέρουμε το όνομα αυτό, ξέρουμε κάποιο άλλο; Όχι. Τι έκανες για να το μάθουμε; Έκανες κάποιο ρεπορτάζ;».

«Πρώτον γιατί δεν φιλτράρουμε την πληροφορία που έρχεται από την Τουρκία -με εξαίρεση τον Μανώλη Κωστίδη ας πούμε- οι περισσότεροι το ρίχνουν όπως έρχεται. Εξ ου και έχει τύχει να καθόμαστε εμείς ως επιστήμονες -τέλος πάντων, ό,τι είμαστε- να αναλύουμε τις δηλώσεις του Bulut ο οποίος είναι ένας γραφικός αυτοπροσδιοριζόμενος ως

σύμβουλος του Erdoğan και να γίνεται ολόκληρη συζήτηση για το τι είπε ο Bulut και να αναπαράγεται στα media, στα δελτία ειδήσεων τα κεντρικά και ούτω καθεξής... κανένα φίλτρο».

Αναφέρθηκε εύστοχα ότι τα ΜΜΕ έχουν «εγκλωβιστεί» σε μια κατάσταση «παραποίησης» της αποστολής τους, καθώς έχουν παύσει να είναι πηγές πληροφόρησης και μετετράπησαν σε «αναμεταδότες της τουρκικής γραμμής».

«Η Τουρκία έχει καταφέρει να κυριαρχήσει στον ελληνικό δημόσιο διάλογο στο θέμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, χρησιμοποιώντας τα ελληνικά μέσα ως megaphones. Δηλαδή, the Greek media are the megaphones».

«Δηλαδή είναι γκολ από τα αποδυτήρια»

**ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΧΟΥΝ ΤΗΝ ΔΙΚΗ ΤΟΥΣ AGENDA ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΟΙ
OPINION LEADERS ΤΕΙΝΟΥΝ ΝΑ ΣΥΜΜΟΡΦΩΘΟΥΝ ΣΤΟΝ
ΔΗΜΟΣΙΟ ΛΟΓΟ ΤΟΥΣ ΩΣΤΕ ΝΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΤΟΝ ΡΟΛΟ/
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟ ΠΟΥ ΤΟΥΣ ΕΧΕΙ ΑΠΟΔΟΘΕΙ**

Ένα από τα ευρήματα της μελέτης μας ήταν η τάση των περισσότερων συνομιλητών να συγκεντρώνονται σε έναν κοινό τρόπο, που, χωρίς να είναι ομοιόμορφος, αποστασιοποιείται τόσο από τους «Τουρκοφάγους», όσο και από τους

«Τουρκολάγνους» και, σε αρκετές

περιπτώσεις, ήταν ασυνεπής με τη δημόσια ρητορική τους, τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς τη νηφαλιότητα.

2.10. ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΤΑ ΕΠΙΜΑΧΑ ΘΕΜΑΤΑ

Στη συνέχεια παρατίθενται τα επίμαχα θέματα, όπως αυτά τέθηκαν από τους συνομιλητές μας (χωρίς όμως η σειρά παράθεσης να είναι ιεραρχική):

- Η αποστρατικοποίηση των νησιών του Αιγαίου και των Δωδεκανήσων.
«Καλά, είναι ένα μόνιμο θέμα το οποίο δεν ξέρω πώς θα λυθεί ποτέ, είναι το θέμα της στρατικοποίησης και αποστρατικοποίησης των νησιών τα οποία βάσει της συνθήκης της Λωζάννης θα έπρεπε να είναι αποστρατικοποιημένα. Δεν είναι βεβαίως αλλά η δικιά μας δικαιολογία είναι ότι “Βρε παιδιά εμείς κινδυνεύουμε από τα αποβατικά σας σκάφη, από τον στρατό σας κλπ. Τι; Θα τα αφήσουμε τα νησιά να μας τα φάτε;” Αυτή είναι η ελληνική δικαιολογία. Οι Τούρκοι λένε “Α, παράβαση της συνθήκης της Λωζάννης η οποία λέει ότι θα έπρεπε να είναι αποστρατικοποιημένα τα νησιά”. Όλα αυτά βέβαια είναι παλιά, αυτή είναι παλιά διαμάχη, δεν είναι καινούργια».
- Οι «Γκρίζες Ζώνες».
«Αυτά που ενοχλούν περισσότερο την Ελλάδα είναι οι γκρίζες ζώνες, ότι δηλαδή υπάρχουν νησιά που δεν έχει καθοριστεί η κυριαρχία τους».
«Το άλλο πολύ σοβαρό ζήτημα είναι το θέμα των γκρίζων ζωνών. Δηλαδή αν πας και συζητάς για εδαφική κυριαρχία... κυριαρχία, όχι κυριαρχικά δικαιώματα, απλώς είναι δηλητήριο για τις διμερείς σχέσεις. Δηλαδή μπορεί να γίνουν θαύματα μεταξύ δύο χωρών... έχουν γίνει θαύματα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας όταν δεν υπάρχουν τέτοιου είδους διεκδικήσεις. Αλλά όταν θέτεις θέματα εδαφικής κυριαρχίας, είναι δηλητήριο πάντοτε».
«Γκριζάραμε το Αιγαίο και φοβάμαι ότι πάμε να γκριζάρουμε τώρα και την Ανατολική Μεσόγειο».

- Οι «θαλάσσιες ζώνες» (χωρικά ύδατα, ζώνες κυριαρχίας, ΑΟΖ, υφαλοκρηπίδα).

«Η Τουρκία αντιθέτως θεωρεί ότι δεν έχουν δικαίωμα σε ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδα. Εκεί το λέει τόσο καθαρά αλλά έχουμε ακούσει διάφορα. Δηλαδή έχουμε ακούσει ότι 6 μίλια χωρικά ύδατα, that's it, τελεία, δεν υπάρχει κάτι άλλο, ούτε να το σκέφτεστε. Για την ΑΟΖ και την υφαλοκρηπίδα αν δούμε το τουρκολιβυκό σύμφωνο ουσιαστικά δεν αναγνωρίζουν ούτε καν αυτό στην Κρήτη που είναι το πέμπτο μεγαλύτερο νησί της Μεσογείου, σε κάποιες άλλες δηλώσεις έχουμε ακούσει ότι “θα μπορούσαμε να το συζητήσουμε”».

«Είναι το θέμα της υφαλοκρηπίδας και των θαλάσσιων ζωνών το οποίο αγγίζει και τα θέματα που άπτονται της Ανατολικής Μεσογείου από τότε που υπάρχουν και τα θέματα των υδρογονανθράκων».

- Το Κυπριακό

«Τυπικά δεν είναι διμερές ζήτημα αλλά καταλαβαίνετε ότι είναι κάτι πολύ σοβαρό. Δηλαδή απ’ όλες τις απόψεις, είναι ζήτημα εισβολής, κατοχής, υπάρχει ο φόβος στο πίσω μέρος του μυαλού ενός Έλληνα της επανάληψης ενός τέτοιου».

- Μουσουλμανική μειονότητα Θράκης

«Αλλά η Τουρκία σέρνει την Ελλάδα από ’δω και από ’κει λέγοντας ότι αφαιρεί το δικαίωμα του συλλογικού προσδιορισμού. Διότι βεβαίως ζήτημα αυτοπροσδιορισμού δεν υπάρχει, δεν θα απαγορεύσει κανείς σε έναν μουσουλμάνο της Θράκης να πει “Είμαι Τούρκος” το ζήτημα είναι ο συλλογικός αυτοπροσδιορισμός».

- Το ζήτημα του Πατριαρχείου και της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη.

Το υπόβαθρο αυτών των «διαφορών», σύμφωνα με το μεγαλύτερο μέρος των συνομιλητών μας, συνδέεται με στοχεύσεις οικονομικού χαρακτήρα, και ειδικότερα με την ενίσχυση της πρόσβασης της σε πηγές ενέργειας.

«Δεν πιστεύω πραγματικά ότι η Τουρκία αυτή τη στιγμή έχει κατά νου να πάρει ένα ελληνικό νησί ή να ανέβουν οι Τούρκοι κομάντος σε πέντε βραχονησίδες και να πουν “Ελάτε βγάλτε μας από ’δω”. Αυτό που τους ενδιαφέρει είναι τι θα γίνει με τα χωρικά ύδατα και τι θα γίνει με την υφαλοκρηπίδα, τι θα γίνει με την ΑΟΖ που θα μπορούν να ασκούν οικονομική επιρροή. Το Καστελόριζο δεν ξέρω αν θέλουν να το κάνουν τούρκικο, δε νομίζω ότι θέλουν να το κάνουν τουρκικό. Αυτό που θέλουν είναι να περικυκλώσουν οικονομικά το Καστελόριζο, όπως και άλλα νησιά, και ουσιαστικά να τα ενθυλακώσουν όχι εδαφικά αλλά με έναν άλλο τρόπο που έχει να κάνει κυρίως με την οικονομία. Δεν είναι ο στόχος τους δηλαδή να καταλάβουν ελληνικό έδαφος. Τουλάχιστον για την ώρα».

«Δηλαδή οι θαλάσσιες ζώνες και όλο αυτό το πράγμα, άρχισε να υπάρχει λίγο στην τουρκική εξωτερική πολιτική όταν υπήρχε αυτή η αλματώδης -ακόμα υπάρχει απλά όχι στον βαθμό που υπήρχε την προηγούμενη δεκαετία- αυτή η αλματώδης βιομηχανική ανάπτυξη, οπότε από τη στιγμή που υπάρχει φυσικό αέριο και υδρογονάνθρακες στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο, η Τουρκία θέλει να έχει εγχώρια παραγωγή φυσικού αερίου».

Εντούτοις, για κάποιους, δεν πρέπει να υποτιμάται η «πολιτική» διάσταση αυτών των διεκδικήσεων.

«Αλλά έχω την εντύπωση ότι είναι μάλλον περισσότερο μία πρόφαση επίδειξης δυνάμεως».

«Νομίζω ότι είναι πολιτικό project κυρίως για την Τουρκία».

Η ανάγνωση αυτή υποδηλώνει την καχυποψία και την ανησυχία μερίδας των opinion leaders, που θεωρούν ότι τα σημεία «τριβής» μεταξύ των δύο χωρών δεν αποτελούν απλά προφάσεις, αλλά εκφάνσεις του ιδεολογήματος του νεο-οθωμανισμού.

2.11. ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΤΟ MOMENTUM

Κατά γενική παραδοχή, η παρούσα συγκυρία είναι «αρνητικά φορτισμένη» και η απόσταση μεταξύ των δύο χωρών φαίνεται να έχει μεγαλώσει. Ειδικότερα, το momentum χαρακτηρίζεται από την εκδήλωση «επιθετικών συμπεριφορών» εκ μέρους της Τουρκίας, αλλά και από την αμφίβολη πορεία της διαδικασίας των διερευνητικών επαφών, ενώ την όλη εικόνα αμαυρώνει περαιτέρω η «αυτοεικόνα» της Τουρκίας.

Η «αυτοεικόνα» της Τουρκίας

Το γεγονός ότι η Τουρκία του Erdoğan βλέπει τον εαυτό της σαν μία πανίσχυρη στρατιωτικά χώρα που έχει το δικαίωμα να αποφασίσει για το μέλλον της γειτονιάς, σε συνδυασμό με την πεποίθηση (όπως εκφράζεται στον τουρκικό δημόσιο λόγο) της «αδυναμίας» της Ελλάδας δημιουργεί ένα πλαίσιο όπου είναι δύσκολο να επιτευχθεί η αναγκαία νηφαλιότητα και εμπιστοσύνη στην αγαθότητα των προθέσεων (και των δύο μερών).

«Είμαστε σε πολύ κακή φάση. Νομίζω ότι ένας από τους λόγους είναι ακριβώς αυτή η άποψη της Τουρκίας ότι δικαιούται να φορέσει ένα κοστούμι πολύ μεγαλύτερο από αυτό που ενδεχομένως θα έπρεπε. Δε νομίζω ότι η Τουρκία βλέπει πλέον την Ελλάδα... Η Ελλάδα είναι απλώς ένα κουμπί σε ένα μεγάλο landscape στο οποίο η Τουρκία θεωρεί ότι πρέπει να έχει επιρροή. Αυτά νομίζω που γίνονται εναντίον της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο, στο Αιγαίο κλπ., δεν είναι πια μια ιστορική αντιπαράθεση δύο χωρών που έχουν ιστορικά κατάλοιπα, έχουν βρεθεί αντιμέτωπες όλες αυτές τις φορές και τέλος πάντων είχε θα βρεθεί μία ισορροπία, που ακόμα και με μια ας πούμε ψυχροπολεμική διάσταση, τα πράγματα παρέμεναν σταθερά. Νομίζω ότι η Τουρκία είναι χώρα πολύ πιο διεκδικητική, ακριβώς επειδή θεωρεί τον εαυτό της μεγαλύτερο από αυτό που ήταν παλιότερα. Και επίσης θεωρεί ότι η Ελλάδα είναι σε φθίνουσα πορεία».

Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία χρησιμοποιεί την αντιπαλότητα της με την Ελλάδα για να «διεκδικήσει» ευρύτερο ρόλο και να «υπενθυμίσει» στον διεθνή παράγοντα ότι δεν αποτελεί έναν «αμελητέο» παίκτη.

«Η Ελλάδα χρησιμοποιείται σε αυτήν την προσπάθεια ως σάκος του μποξ ή ως μοχλός πίεσης για τις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση και κυρίως στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Δηλαδή όταν σκοτώθηκαν 30 στρατιώτες στη Συρία, Τούρκοι στρατιώτες, ο Erdoğan για να τιμωρήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση που δεν αναγνώριζε ούτε τον ρόλο της Τουρκίας στο προσφυγικό ούτε τον ρόλο της εντός Συρίας, εργαλειοποίησε τους πρόσφυγες και τους μετανάστες και πίεσε γι' αυτά που είδαμε στον Έβρο. Αντίστοιχα είδε ότι δεν υπάρχουν προϋποθέσεις για να ξαναρχίσει ένας στρατηγικός ευρωτουρκικός διάλογος, κατέβασε το Oğuz Reis για τρεις μήνες με διάφορες κινήσεις γύρω από την περιοχή της ελληνικής υφαλοκρηπίδας και εξασφάλισε τώρα τον Μάρτιο μία συζήτηση που θα γίνει για το μέλλον των ευρωτουρκικών σχέσεων. Τελωνειακή ένωση, οικονομική συνεργασία, βίζες, περιφερειακά και τα λοιπά. Θεωρώ λοιπόν ότι το δεύτερο πρόβλημα είναι ότι έχει αποδειχθεί στην Τουρκία και έχει διαπιστώσει ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει την Ελλάδα και την Κύπρο για να εκβιάσει αποφάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη διεθνή κοινότητα».

Η αίσθηση «ισχύος» της Τουρκίας οδηγεί σε ενέργειες που «προσβάλλουν» την ελληνική πλευρά, θίγοντας ευαίσθητες «χορδές», όπως π.χ. τα ταυτοτικά, η Αγία Σοφία ...

«Δυστυχώς ο Erdoğan το έχει φορτίσει πάρα πολύ, βάζοντας μέσα και αυτά τα ζητήματα τα ταυτοτικά, για Αγία Σοφία, όλα αυτά τα ζητήματα τέλος πάντων».

«Η Τουρκία θέλει να είμαστε ότι ήταν η Φινλανδία για τη Σοβιετική Ένωση. Να μην φέρνουμε καμία αντίρρηση».

Παράλληλα, φαίνεται ότι για μέρος των opinion leaders, η (μη) έκβαση του Κυπριακού ενισχύει την αίσθηση «υπεροχής» της Τουρκίας, και κατά συνέπεια τον «αέρα του νικητή» με τον οποίο προσεγγίζει τις ελληνοτουρκικές «διαφορές»/ «διαφωνίες».

«Νομίζω ότι ακολουθούν αν θέλετε μια μακροπρόθεσμη στρατηγική, η οποία ειδικά στο Κυπριακό τους έχει αποδώσει πλήρως, η οποία είναι ότι "έχουμε δημιουργήσει ένα fait accompli, λύστε το τώρα με τους όρους μας. Κάθε επόμενος γύρος θα είναι χειρότερος».

Οι «επιθετικές συμπεριφορές» της Τουρκίας

Η αίσθηση ισχύος της Τουρκίας και η εδραιωμένη αντίληψη ότι δικαιούται να είναι ο «κυρίαρχος της ευρύτερης περιοχής» έχουν οδηγήσει, τα τελευταία χρόνια, σε μια έντονα επιθετική (με παθητικό ή ενεργητικό) τρόπο συμπεριφορά, συχνά δυσανάγνωστη για τους συνομιλητές μας:

«Από τη στιγμή που έχει ανέλθει στην εξουσία ο Erdoğan δεν είχαμε μία τέτοια κρίση, κάτι το οποίο εγώ το έβλεπα ως κάτι πολύ θετικό. Δηλαδή είχε δείξει ότι δεν είχε προσπαθήσει τουλάχιστον να εκμεταλλευτεί και την περίοδο της μεγάλης αδυναμίας της δικής μας λόγω της δημοσιονομικής μας κρίσης. Τώρα όμως μας έχει προκαλέσει σίγουρα τη μακρύτερη χρονικά αντιπαράθεση, στρατιωτικοποιημένη αντιπαράθεση, σε πολύ μακρινούς χώρους και έχω την εντύπωση ότι θα είναι μία διαφοροποίηση η οποία θα εμφανιστεί μεσοπρόθεσμα».

Χαρακτηριστικές εκφάνσεις αυτής της επιθετικής συμπεριφοράς αποτελούν το τουρκολιβυκό μνημόνιο (αλλά και, κυρίως, ο τρόπος με τον οποίο αυτό πραγματοποιήθηκε), τα γεγονότα του Έβρου (Φεβρουάριος 2020), αλλά και το saga του Ορυς Reis (καλοκαίρι 2020) <το οποίο φαίνεται να γίνεται αντικείμενο πολλών ερμηνειών, ως προς τη βαρύτητα του>.

«Είναι πάρα πολύ σοβαρή εξέλιξη για τα ελληνοτουρκικά, το τουρκολιβυκό μνημόνιο. Είναι μέρος της στρατηγικής δημιουργίας τετελεσμένων».

«Για εμένα ήταν πολύ σημαντικός ο Έβρος. Νομίζω εκεί η Τουρκία έδειξε το μέχρι πού μπορεί να φθάσει, το πόσο ισχυρή αισθάνεται».

«Το “Oruz Reis” αν εξαιρέσει κάνεις την ημέρα της πρόσκρουσης του «Λήμνος» με το “Kemal Reis”, ήταν κυρίως μία θεατρική κρίση θα έλεγα. Διότι και ήταν σαφές για εμάς ότι αυτοί κάνουν έρευνες σε μία περιοχή που εμείς ισχυριζόμαστε ότι είναι δική μας αλλά δεν έχουμε καταθέσει κανένα επίσημο έγγραφο πάνω στο οποίο θα μπορούσαμε να πατήσουμε για να δράσουμε πιο αποφασιστικά και αυτοί ήξεραν ότι τα περιθώρια και η ερμηνεία με βάση το διεθνές δίκαιο... δηλαδή ήξεραν σε περίπτωση που η Ελλάδα παρενέβαινε δυναμικά θα ήταν πολύ δύσκολο να εξηγήσεις γιατί ας πούμε χτύπησες ένα γεωτρύπανο 7 μίλια από το Καστελόριζο από τη στιγμή που τα διακηρυγμένα χωρικά ύδατά σου είναι 6 ναυτικά μίλια σε εκείνη την περιοχή. Οπότε ήταν μία πολύ λεπτή ισορροπία. Εγώ θα έλεγα ότι μου θύμιζε λίγο αυτά τα πολύ ωραία θεατρικά που έπαιζαν οι Σοβιετικοί με τους Αμερικάνους στον ψυχρό πόλεμο, το κυνήγι του «Κόκκινου Οκτώβρη» κλπ., που επίσης δεν υπήρχε περίπτωση να γίνει τίποτα αλλά υπήρχε μία ένταση για πάρα πολλές μέρες παρατεταμένη».

Η αμφίβολη πορεία των διερευνητικών επαφών

Η διαδικασία των διερευνητικών επαφών αντιμετωπίζεται με απαισιοδοξία, και για τους περισσότερους συνομιλητές μας θα αποδειχθεί πιθανότατα «ατελέσφορη», καθώς η κάθε πλευρά προσέρχεται σε αυτές, με διαφορετική agenda, αλλά και διαφορετική συναισθηματική προδιάθεση.

ΤΟΥΡΚΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
- Συμμετέχει στην διαδικασία ως ένδειξη «καλής θέλησης» προς Τρίτους και όχι γιατί ενστερνίζεται την διαδικασία/ <i>«Στις διερευνητικές έχουν μπει απλά για να μη δυσαρεστήσουν κάποιους τρίτους, δεν είναι ότι τις θέλουν».</i> - Προσπαθεί να υποβαθμίσει το γεγονός, μετονομάζοντας το σε «συμβουλευτικές συνομιλίες». - Η στάση που θα ακολουθήσει θα είναι συμβατή με το αφήγημα της «Γαλάζιας Πατρίδας». - Διευρύνει τη λίστα των «διαφορών», καθώς επαναφέρει διαρκώς στη συζήτηση θέματα που η ελληνική πλευρά θεωρεί διευθετημένα/ <i>«ενώ κάποτε τα θέματα που ήταν 3 ή 4 τώρα έχουν γίνει 24».</i>	- Προσέρχεται στη διαδικασία, με τη λογική του «βλέποντας και κάνοντας», χωρίς στόχο και διαμορφωμένη στρατηγική, τόσο ως προς τα διμερή, όσο και ως προς τις ευρωτουρκικές σχέσεις/ <i>«Πρώτο επίπεδο. Τι θέλουμε να κάνουμε εντός των διερευνητικών. Θέλουμε να λύσουμε το ζήτημα; Θέλουμε να μην λύσουμε το ζήτημα αλλά να συζητάμε με σκοπό να εξομαλύνουμε το κλίμα; Δεύτερο επίπεδο. ευρωτουρκικές σχέσεις. Πώς εξασφαλίζουμε ότι οι ευρωτουρκικές σχέσεις θα προχωρήσουν έχοντας ενσωματώσει και τα δικά μας ζητούμενα; Έχει ανοίξει μία συζήτηση με τον οδικό χάρτη, δεν θεωρώ ότι είμαστε μέσα και δεν θεωρώ ότι δείχνουμε αρκετή φαντασία στο πώς μπορούμε να μπούμε μέσα και πώς μπορούμε να πιέσουμε τους εταίρους μας. Δηλαδή αν είμαστε πιο ξεκάθαροι για το πώς θέλουμε να λύσουμε το θέμα της υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ και να πάμε στη Χάγη, μπορούμε να είμαστε και πιο απαιτητικοί προς τους Ευρωπαίους για το τι θέλουμε να κάνουμε. Και</i>

	<i>εκεί πέρα χρειάζεται ένα πλαίσιο που να περιέχει και την απειλή των κυρώσεων και μία θετική ατζέντα. Οι Ευρωπαίοι δείχνουν διστακτικότητα και στα δύο».</i> <i>-Φοβικότητα, ανασφάλεια, εδραιωμένες προκαταλήψεις που περιορίζουν το αντιληπτικό πεδίο/ «Η Ελλάδα είναι φοβική γενικά, είναι φοβική σε όλους τους τομείς που έχουν σχέση με την Τουρκία. Δηλαδή “Α” να κάνει η Τουρκία “Α” θα πει η Ελλάδα «να, τα έλεγα».</i>
--	---

2.12. ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΠΙΘΑΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ

Η ανάλυση του περιεχομένου των συζητήσεων αναδεικνύει δύο τάσεις μεταξύ των opinion leaders, οι οποίες όμως φαίνεται να παρουσιάζουν σημαντική εσωτερική «ετερογένεια».

-Μια πρώτη τάση (με μικρή αντιπροσώπευση στο δείγμα μας) φαίνεται να θεωρεί άτοπη κάθε πρόθεση σύγκλισης, υποστηρίζοντας ότι η διαιώνιση των «διαφορών» δεν είναι απαραίτητα επιζήμια για τη μία ή την άλλη χώρα.

«Ξέρετε στο διεθνές σύστημα έχουμε χώρες οι οποίες -θα το πω έτσι λίγο εμφαστικά- τσακώνονται πάνω από 70 χρόνια. Δηλαδή σκεφτείτε λίγο τη Βόρεια και τη Νότια Κορέα, σκεφτείτε την Ινδία και το Πακιστάν... Να επιλυθούν λοιπόν οι διαφορές όταν αυτό εξυπηρετεί την Ελλάδα, όχι for the sake».

Λιγότερο «ηχηρά», στο εσωτερικό αυτής της τάσης, εντοπίζονται «φωνές» που θεωρούν ανέφικτη τη σύγκλιση, επικαλούμενοι το σημερινό πολιτιστικό χάσμα και καλυπτόμενοι πίσω από μια υπόθεση «τρίτου τύπου».

«Θα μπορούσε να υπάρξει σύγκλιση στον βαθμό που κάποιοι ηγέτες Τούρκοι ενδεχομένως επανεμφανιστούν στο μέλλον -και το εύχομαι- βλέπουν την Ευρώπη σαν μία πιθανή κατεύθυνση και κατάληξη. Τότε τα πράγματα είναι καλά διότι η Ελλάδα μοιραία είναι η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που θα βρουν μπροστά τους. Βλέπω βέβαια τεράστιο πρόβλημα μεταξύ των ισλαμιστών που αντιλαμβάνονται τον κόσμο τελείως διαφορετικά από εμάς. Που βλέπουν τις γυναίκες σαν σκουπίδια».

Η άλλη τάση η οποία συμπυκνώνεται στη δήλωση «*Θα ήθελα τα πράγματα να ήταν διαφορετικά με την Τουρκία*», αποτελεί ένα «μωσαϊκό» τοποθετήσεων, παρά την κοινή διαπίστωση του δύσκολου/ακατάλληλου momentum.

Στο εσωτερικό αυτής της τάσης, συνυπάρχουν:

- Αυτοί που εστιάζουν στη δυσκολία εύρεσης κοινού τόπου στα «εθνικά» θέματα <= Οι «κόκκινες γραμμές» παραμένουν δεδομένες.

«Αλλά η διεθνής νομιμότητα πάνω από όλα ξέρετε είναι -το ξαναλέω- η μη αμφισβήτηση του εδαφικού status quo. Και αμφισβήτηση του εδαφικού status quo... έχουμε και στην Κύπρο από το 1974, έχουμε εισβολή και κατοχή και δυστυχώς το 1996 αυτό το καινούργιο φασούλι, το οποίο δεν είναι μικρό, δηλαδή το θέμα των γκρίζων ζωνών το οποίο δεν ξέρεις μετά που μπορεί να πάει... Δηλαδή δεν μου αρέσει ως Έλληνα και είμαι βέβαιος, κανένα μέλος οποιουδήποτε έθνους στον κόσμο δεν θα του άρεσε σε κατοικημένα του νησιά από πάνω τους να περνάνε τα τουρκικά F-16».

«Αν η Ελλάδα συζητήσει το θέμα της αποστρατικοποίησης, αν συζητήσει τα 12 μίλια, που δεν το θεωρώ εξίσου σημαντικό, θα είναι μια εθνική ήττα».

- Αυτοί που αναζητούν διέξοδο και ίσως πρώτα βήματα σε συνεργασίες σε τομείς εκτός «υψηλής πολιτικής» <= μέση οδός.

«Πιστεύω ότι καταρχήν θα έπρεπε να ξεκινήσουμε από σοβαρά θέματα λεγόμενα “χαμηλής πολιτικής” τα οποία είχαμε πιάσει και στο παρελθόν και τα οποία σαφώς είναι πιο εύκολα διότι σαφώς μπορούσαμε να βρούμε τρόπους συνεργασίας σε θέματα όπως είναι η αντιμετώπιση της πανδημίας, θέματα περιβαλλοντικά, το προσφυγικό, όλα αυτά... οι οικονομικές σχέσεις, εμπορικές σχέσεις, τουρισμός... όλα αυτά είναι

θέματα στα οποία θα μπορούσαμε να βρούμε σημεία συνεργασίας και πού θα δημιουργούσαν και ένα περιβάλλον κατάλληλο για να προχωρήσει κάνεις σε κάτι άλλο».

«Τουρισμός, όπου προφανώς είμαστε και ανταγωνιστικοί αλλά θα μπορούσαμε να είμαστε και συνεργατικοί, μεταφορές, θαλάσσιες συνδέσεις, Covid προφανώς, πανδημία... Είμαστε γείτονες, θα έπρεπε να μπορούμε, όχι μόνο με την Τουρκία αλλά και με άλλες γειτονικές χώρες, να έχουμε έναν κοινό τόπο σε σχέση με αυτά. Άλλα περιφερειακά ζητήματα ασφαλείας, τρομοκρατίας στα οποία θα μπορούσαμε υπό κανονικές συνθήκες να βρούμε κοινό τόπο. Οικονομία, οικονομική συνεργασία, ξέρετε αυτή τη στιγμή στα ελληνικά νησιά -αλλά βέβαια και στο κομμάτι της Θράκης- το γεγονός ότι δεν υπάρχουν ροές Τούρκων είναι πάρα μα πάρα πολύ αρνητικό για τις τοπικές οικονομίες. Και αντίστοιχα για ένα κομμάτι της Τουρκίας η αδυναμία αφίξεων Ελλήνων δημιουργεί προβλήματα. Βέβαια εντάξει, είναι πολύ μεγαλύτερη η χώρα τους, έχουν τη δυνατότητα να έχουν αφίξεις από αλλού. Αλλά θέλω να πω, αυτή η διάδραση η οποία είναι και κοινωνική αλλά έχει και οικονομικό αποτύπωμα που έχει σταματήσει λόγω της πανδημίας, είναι νομίζω το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα του πού μπορούμε να συνεργαστούμε. Και βέβαια υπάρχουν και επιμέρους ζητήματα στα οποία μπορεί να έχουμε συνεργασία, το είδαμε να συμβαίνει αυτό ας πούμε με τους σεισμούς, με άλλες φυσικές καταστροφές... Υπάρχουν δυνατότητες τέτοιες. Απλώς το κλίμα, επαναλαμβάνω, δεν ευνοεί αυτή τη στιγμή τέτοιου είδους πρωτοβουλίες».

- Αυτοί που θεωρούν ότι το θέμα πρέπει να «κλείσει», ακόμη και χωρίς το consensus της κοινής γνώμης, αναπλαισιώνοντας τον ορισμό του εθνικού συμφέροντος <= μετακίνηση των «κόκκινων γραμμών».

«Το θέμα είναι ότι η ελληνική πολιτική θα έπρεπε να έχει το κουράγιο να ξεπεράσει τα στερεότυπά της. Κυρίως να ξεπεράσει αυτές τις αντιλήψεις που βαθιά έχουν εντοπιστεί στο θέμα της κοινής γνώμης. Να ξεκινήσουμε μία αντίληψη πραγμάτων η οποία να επιτρέπει τον διάλογο».

Οι προϋποθέσεις για την επίτευξη σύγκλισης περιγράφονται ως εξής:

- Προσπάθεια κατανόησης όλων των παραμέτρων που συνθέτουν τις θέσεις της άλλης πλευράς/ *«Υπάρχει εκατέρωθεν μία αντίληψη για τη θέση της άλλης πλευράς που δεν λαμβάνει υπόψιν παρά μόνο τα συμφέροντα εκάστου μέρους. Άρα δεν μπαίνουμε στα παπούτσια -κατά το κοινώς λεγόμενο- η μία της άλλης πλευράς, για να καταλάβουμε τελικά τι είναι αυτά που μας χωρίζουν και αν μπορούμε να βρούμε κάποιους κοινούς παρονομαστές».*
- Εμπιστοσύνη ως προς τις προθέσεις της άλλης πλευράς/ *«Την ανάγκη παροχής εκατέρωθεν, αν θέλετε, διαβεβαιώσεων. Πρέπει όμως και οι δύο χώρες να πιστέψουν ότι η άλλη πλευρά δεν έχει την πρόθεση να της πατήσει κάτι».*
- Πολιτική βούληση για την επίλυση των διαφορών και ανάληψη πολιτικού κόστους/ *«Καταρχάς, να αποφασίσουμε ότι θέλουμε να τις λύσουμε και δεν μας συμφέρει να σέρνονται τόσα χρόνια, και από τη μία και από την άλλη πλευρά. Καταρχάς, να αποφασίσει μία ελληνική κυβέρνηση ότι θα αναλάβει το πολιτικό κόστος, ότι θα κάνει υποχωρήσεις, και να αποφασίσει και μια τουρκική κυβέρνηση ότι θα αναλάβει το τουρκικό πολιτικό κόστος και θα κάνει υποχωρήσεις επίσης. Αν και σε αυτούς είναι λίγο πιο εύκολο θεωρώ. Εδώ έχουμε καλλιεργήσει επί σειρά δεκαετιών υπερβολικές προσδοκίες, και τις συντηρεί δυστυχώς και η αριστερά και η δεξιά, χωρίς να σκέφτονται το κόστος».*
- Συμφωνία ως προς το περιεχόμενο/ θεματολογία των συζητήσεων/ *«Για μένα νομίζω το σημείο-κλειδί θα είναι αν μπορέσουν οι δύο χώρες τουλάχιστον να συμφωνήσουν επί ποιων θεμάτων θα συζητήσουν. Αυτό νομίζω ότι θα ήταν μεν ένα πρώτο βήμα, αλλά ένα πολύ σημαντικό βήμα. Δηλαδή, να συμφωνήσουμε επί ποιων πραγμάτων συζητάμε, ώστε να μην έχει άλλη πλευρά, και κυρίως η ελληνική πλευρά, τον φόβο ότι θα μου εμφανίσουν και κάτι άλλο λίγο αργότερα».*

- Αποδοχή μιας συγκεκριμένης «διαφοράς», επιβεβαιωμένης με «συνυποσχετικό» και προσφυγή σε Διεθνές Δικαστήριο, το οποίο θα «αναλάβει» και το επικοινωνιακό βάρος της όποιας απόφασης/ *«Το καλό σενάριο για εμένα θα ήταν να αποδέχονταν οι δυο χώρες με ένα συνυποσχετικό ότι είναι πολύ συγκεκριμένη η διαφορά. Άρα δεν βάζουμε μέσα γκρίζες ζώνες -κατά την Τουρκία αποστρατιωτικοποίηση κλπ. Είναι μία η διαφορά και να αποδεχθούν και ότι είναι μία η διαφορά -πράγμα εξαιρετικά δύσκολο, αμφίβολο να γίνει από πλευράς Τουρκίας- και ότι αυτή η διαφορά πρέπει να διευθετηθεί σε ένα διεθνές δικαστήριο. Το διεθνές δικαστήριο έχει το καλό, για τη δική μας πλευρά, ότι θα ρίξουμε προς το διεθνές δικαστήριο το ανάθεμα ή το φταίξιμο ή πείτε το όπως θέλετε του ότι μπορεί ας πούμε το Καστελόριζο να μην πάρει 100% επήρεια όπως φαντάζονται κάποιοι Έλληνες. Αλλά νομίζω ότι είμαστε πολύ μακριά από κάτι τέτοιο αυτή τη στιγμή».*
- Αναμονή καταλυτικά θετικής επίδρασης από ενδεχόμενη λύση του Κυπριακού/ *«Μια από τις προϋποθέσεις είναι η πρόοδος σε σχέση με το Κυπριακό, θα φανεί από τον Απρίλιο και μετά».*

**ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΚΑΤ' ΑΡΧΗΝ ΑΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ
ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΤΑΣΕΩΝ, ΕΝΤΟΠΙΖΕΤΑΙ Η ΚΟΙΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ
ΟΤΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ MOMENTUM ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟ**

2.13. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ «ΕΛΛΕΙΜΜΑ»

Κατά τις συζητήσεις, προέκυψαν αυθόρμητα, κάποιες θεματικές οι οποίες καταγράφονται ως αιτίες, αλλά και ως συμπτώματα της αντιλαμβανόμενης αδύναμης θέσης της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας.

Α. Η απουσία συγκροτημένης και οργανωμένης δημόσιας διπλωματίας (public diplomacy).

Φαίνεται ότι η Τουρκία έχει δημιουργήσει αποτελεσματικούς μηχανισμούς επικοινωνίας των θέσεων της και παρουσίασης/ διάδοσης της δικής της εκδοχής για τις ελληνοτουρκικές διαφορές. Οι μηχανισμοί αυτοί αφορούν τόσο το διεθνές πρακτορείο ειδήσεων, όσο και τη διπλωματική οδό. Αντίθετα, η Ελλάδα φαίνεται να μην έχει ικανές προσβάσεις τόσο στους μηχανισμούς διαμόρφωσης της διεθνούς κοινής γνώμης, όσο και στους ξένους διπλωμάτες, ενώ η δημόσια διπλωματία δεν αποτελεί προτεραιότητα των αρμοδίων.

«Πώς να μην ενημερώνονται από το Anadolu; Θα είχε πολύ ενδιαφέρον, πραγματικά σας το λέω, να κάνει κάποιος μια μελέτη του πώς χρησιμοποιούν οι Τούρκοι τα media, όλα τα media, και πώς τα χρησιμοποιούμε εμείς. Δηλαδή, αν δείτε -και το λέω γιατί είναι κάτι πολύ πρακτικό για τη δουλειά τη δική μας- τα γραφήματα του Anadolu, πώς απεικονίζουν τις ειδήσεις, μετά συγχωρήσεως, θα πάθετε πλάκα. Το αθηναϊκό πρακτορείο είναι στην εποχή του χαλκού, συγκριτικά».

«Εδώ τους έχουν πείσει ότι φταίμε εμείς που δεν πάμε στο διεθνές δικαστήριο, γιατί έχουμε βάλει λέει κάποια reservations που οι Τούρκοι και να θέλουν να πάνε δεν μπορούν να πάνε. Αυτό μου είπε χθες ένας πρέσβης ευρωπαϊκής χώρας, και του λέω "προφανώς έχετε διαβάσει λάθος τα reservations". Τους έχουν κάνει παραπληροφόρηση βέβαια».

Η πεποίθηση αυτή ενισχύεται από την «υπαλληλοποίηση» του διπλωματικού σώματος και την μονοπώληση του δημόσιου λόγου σχετικά με την εξωτερική πολιτική από την πολιτική ηγεσία.

«Οι Κύπριοι διπλωμάτες είπαν κάτι για τον στρατηγικό χαρακτήρα και ήταν και μία Ελληνίδα διπλωμάτης -η οποία ουσιαστικά ήρθε γιατί δεν μπορούσε αυτός που έπρεπε να είναι, ας πούμε ως αντικαταστάτρια- και άρχισε να μιλάει για τη φέτα, το soft power κλπ. Και όταν την έπιασα μετά και τη ρώτησα, της λέω “Ρε παιδί μου οι άλλοι μιλάνε εδώ για αγωγούς, στρατηγικό... ΟΚ, πες και τη φέτα...” και λέει “Εγώ θα πω για κάτι που μετά μπορεί να γίνει τηλεγράφημα να το δει ο υπουργός και να μου πει ‘Από πού κι ως πού μιλάς εσύ για θέματα εξωτερικής πολιτικής’».

Ως συνέπεια των παραπάνω, καταγράφεται ότι η διαιώνιση της «αντιμαχίας» βλάπτει κυρίως τα ελληνικά συμφέροντα.

«Αυτή την στιγμή, με ότι συμβαίνει στα ελληνοτουρκικά, το κόστος είναι μεγαλύτερο για την Ελλάδα, παρά για την Τουρκία».

Β. Τα καθυστερημένα αντανakλαστικά αντίδρασης και η απουσία ανάληψης πρωτοβουλιών.

Προκύπτει κυρίως από όσους τείνουν προς τους σκληροπυρηνικούς. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η Ελλάδα εγκλωβίζεται στην αυτό-εικόνα «χώρα status quo» και δεν αναλαμβάνει διπλωματικές πρωτοβουλίες που θα ενίσχυαν τον ρόλο της στην περιοχή, με αποτέλεσμα να «τρέχει πίσω» από την Τουρκία. Στο πλαίσιο αυτό, η ελληνοαιγυπτιακή συμφωνία (2020), διαβάζεται σαν μια κίνηση «άμυνας», μετά από το shock που προκάλεσε το τουρκολιβυκό Μνημόνιο.

«Η Ελλάδα πάλι και σε αυτό το θέμα ήταν εξ αντανakλάσεως η αντίδρασή της. Δηλαδή είναι τρομακτικό ότι μέχρι το τουρκολιβυκό μνημόνιο η Ελλάδα προσπαθεί -και έρχομαι σε αυτό που λέγαμε πριν- προσπαθεί να εξυπηρετήσει την αφήγηση του Ελσίνκι. “Είμαστε χώρα NATO, είμαστε χώρα Ευρωπαϊκής Ένωσης, ας κάνει η Τουρκία αυτά που πρέπει και εμείς είμαστε εδώ γιατί εμείς

είμαστε status quo” και όλο αυτό τέλος πάντων το mantra. Και μετά το τουρκολιβυκό μνημόνιο ξαφνικά καταλαβαίνουν όλοι στην Ελλάδα ότι οι Τούρκοι δεν αστειεύονται».

Γ. Η συγκινησιακά φορτισμένη κοινή γνώμη

Προκύπτει κυρίως από τους μετριοπαθείς, οι οποίοι αντιμετωπίζουν με περίσκεψη την ενσωμάτωση από την κοινή γνώμη των στερεότυπων που αναπαράγονται από τα μέσα: «Ο Τούρκος είναι απέναντι, δεν είναι δίπλα».

Στο πλαίσιο αυτό, η οποιαδήποτε κίνηση της τουρκικής πλευράς εγείρει καχυποψία ή και θυμό, ενώ βιώνεται ως «πρόκληση» (= επίθεση).

«Οι λέξεις έχουν χάσει την σημασία τους. Επειδή τα πάντα είναι «πρόκληση», κλιμακώνουν με χαρακτηρισμούς, π.χ. «ακραία πρόκληση»

Εξάλλου, η θεματική «Τουρκία» εργαλειοποιείται συχνά, στο πλαίσιο των αντιπαραθέσεων μεταξύ των κομμάτων.

«Να αποφασίσουν οι πολιτικοί ότι θα σταματήσουν να μιλάνε για προδοσία για ότι πάει να φέρει μια λύση».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΣΥΝΟΨΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ο στόχος αυτής της μελέτης ήταν να μελετήσουμε και να προσδιορίσουμε τις στάσεις/ τάσεις που παρατηρούνται εντός του σύμπαντος των opinion leaders, σε σχέση με την Τουρκία και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Στο πλαίσιο αυτό αναδείχθηκε ότι η αντίληψη και η θέση των συνομιλητών μας, σε σχέση με τα παραπάνω, είναι, σε μεγάλο βαθμό, ομοιογενής, ενώ οι διαφορετικές προσεγγίσεις, που αφορούν κυρίως τη θεματική της αναγκαιότητας της Ελλάδας σε σχέση με τα «ζητούμενα» της Τουρκίας, προκύπτουν από διαφορετική αντίληψη για το «εθνικό συμφέρον».

ΠΕΔΙΑ ΟΜΟΙΟΓΕΝΟΥΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ

- Η «ανάγνωση» της Τουρκίας σήμερα, των ισχυρών σημείων, των αδυναμιών και της πολυπλοκότητας της.
- Η αδυναμία προσδιορισμού της θετικής ή αρνητικής επίδρασης αυτής της πολυπλοκότητας.
- Η αντίληψη για τον πρόεδρο Erdoğan και η αποκωδικοποίηση των πολιτικών του επιλογών, αλλά και η βεβαιότητα της μη αμφισβήτησης της ισχύος του.
- Η πεποίθηση ότι τα ελληνοτουρκικά θέματα δεν έχουν σημαντική απήχηση στην διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής.
- Η αντίληψη ότι η «απομόνωση» της Τουρκίας δεν μπορεί να είναι παρά wishful thinking.
- Η δυσκολία του εγχειρήματος των διερευνητικών εντολών, στην συγκεκριμένη χρονική στιγμή.
- Η εδραιωμένη συνήθεια της τουρκικής διπλωματίας διαρκούς αναθεώρησης της agenda επίμαχων θεμάτων.
- Η απουσία αξιόπιστων αναμεταδοτών των ελληνικών θέσεων στο διεθνές τοπίο, λόγω ελλιπούς δημόσιας διπλωματίας.

- Η αναπαραγωγή των στερεοτύπων της «τουρκικής απειλής» από τα ελληνικά ΜΜΕ (ηλεκτρονικά και internet) και η συγκινησιακά φορτισμένη κοινή γνώμη.
- Η πεποίθηση (με πολύ λίγες εξαιρέσεις) ότι οι ελληνοτουρκικές διαφορές θα πρέπει να αντιμετωπιστούν από την Πολιτεία ως ένα θέμα που πρέπει να λυθεί .
- Η αντίληψη ότι η προσφυγή στο Δικαστήριο της Χάγης ή σε άλλο διεθνές δικαιοδοτικό όργανο αποτελεί την αναγκαία και χρήσιμη διέξοδο για την επίλυση των διαφορών.

ΠΕΔΙΟ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το σημείο τριβής φαίνεται να προκύπτει από τις διαφορετικές προσεγγίσεις της έννοιας «εθνικό συμφέρον» και τη βαρύτητα που προσδίδεται τελικά στο κάθε συνθετικό αυτού του λεκτικού σχήματος.

Ειδικότερα:

Γι' αυτούς που προτάσσουν το συνθετικό «εθνικό», ο σεβασμός των «κόκκινων γραμμών» και ειδικότερα σε σχέση με τα ζητήματα «κυριαρχίας», αποτελεί «τοτέμ».

Γι' αυτούς που εστιάζουν στο συνθετικό «συμφέρον», το μακροπρόθεσμο όφελος φαίνεται να αποτελεί ισχυρό αντίβαρο στην ανάγκη αναθεώρησης κάποιων πάγιων ελληνικών θέσεων.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ και ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

1. Πού συγκλίνει και πού αποκλίνει η αντίληψη των opinion leaders σε σχέση με την κοινή γνώμη;
2. Πώς ενσωματώνει η κοινή γνώμη το αφήγημα των ΜΜΕ;
3. Παραμένουν όντως ισχυρά τα στερεότυπα;
4. Ποιες είναι οι προσδοκίες της κοινής γνώμης από τις διερευνητικές επαφές;
5. Ποιες είναι οι «κόκκινες γραμμές» που είναι σημαντικές για την κοινή γνώμη;
6. Πώς ερμηνεύει η κοινή γνώμη το σχήμα «προσφυγή σε διεθνές δικαιοδοτικό όργανο»;
7. Πώς μπορεί ο δημόσιος λόγος των opinion leaders για τα ελληνοτουρκικά να είναι τόσο νηφάλιος όπως προέκυψε στις κατ' ιδίαν συζητήσεις;